

1e Jaargang.

No. 4.

BULLETIN

UITGEGEVEN DOOR DEN

Nederlandschen Oudheidkundigen Bond.

Maart 1900.

Het Bulletin van den Ned. Oudh. Bond verschijnt op onbepaalde tijden, in nummers van één tot drie vel. Zes nummers vormen een deel.

De prijs per deel bedraagt *f* 2.50

De leden van den Bond en de correspondenten ontvangen het Bulletin kosteloos.

Uitgever: JOHANNES MÜLLER, AMSTERDAM.

Stukken voor de redactie te zenden aan: E. W. MOES, Alex. Boersstraat 31, Amsterdam, Mr. J. C. OVERVOORDE, Dordrecht, of A. PIT, Ruysdaelkade 39, Amsterdam.

Officieële Mededeelingen.

Op nieuw vallen de volgende toetredingen tot den Bond te vermelden.

Als leden:

E. W. MOES, onder-directeur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

J. PH. VAN DER KELLEN DZN., assistent aan 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

Als corresponderende leden:

DR. JOHN KRUSE, assistent aan het Nationaal Museum te Stockholm.

K. MADSEN, directeur der «Kgl. Malerisamlung» te Kjöbenhavn.

J. W. H. BERDEN, Directeur de Rijks-school voor Kunstnijverheid te Amsterdam.

Over Museum-catalogussen.

Den Heere A. Pit.

Waarde Heer!

Niet onaangenaam meen ik u te zijn, zoo ik de twijfelingen over het indeelen van den catalogus van een museum van oudheden (*passer moi le mot!*) die ik u onlangs mondeling kenbaar maakte, thans nogmaals in het openbaar aan u voorleg. Waar de leiddraad, dien de catalogus van het Nederlandsch museum aan de voogden der kleinere zusjes geven kon, nog maar altijd blijft ontbreken, kan eene openbare bespreking van het onderwerp althans eenigszins in dit gemis voorzien. En u zelve kan het niet onwelkom zijn, wanneer ik u prikkel tot het uitbrengen van uw bij uitnemendheid deskundig advies over deze zaak op een oogenblik, dat gij zelf allicht overweegt, hoe het best en het spoedigst kan voorzien worden in de boven door mij aangeduide behoefte, die zich thans reeds sedert het vierde eener eeuw doet gevoelen.

Zonder langere voorafpraak kom ik dadelijk tot het hart der kwestie. Te Utrecht is op het oogenblik in overweging de herdruk van den museum-catalogus, die in 1878 verschenen is. De verzameling is in dien tusschentijd aangegroeid van ruim 2000 nummers tot bijna 3200, zoodat aan een nagenoeg onveranderden herdruk niet te denken zou zijn, ook al waren niet talloze verbeteringen en bijvoegselen voor den ouden tekst ontdekt. Ik zal dus denkelijk eerlang staan voor het vraagstuk, hoe dezen nieuwen catalogus in te deelen. De oude bevatte de volgende, in tal van onderafdeelingen verdeelde rubrieken:

- I. *Architectuur.*
- II. *Kerkmeubelen.*
- III. *Huisraad.*
- IV. *Het «Poppenhuys».*
- V. *Schoorsteenstenen en muurtegels.*
- VI. *Aardewerk.*
- VII. *Pijpaarden beeldjes.*
- VIII. *Volksleven.*
- IX. *Stedelijk bestuur.*
- X. *Munt, maat, gewicht enz.*
- XI. *Zegels en zegelstempels.*
- XII. *Penningen, betrekking hebbende op Utrechtsche gebeurtenissen of op de Utrechtsche munt geslagen.*
- XIII. *Supplement.* (Schilderijen en geëncadreeerde teekeningen, voorstellende gezichten te Utrecht en portretten van bekende Utrech-

tenaars, die in de catalogi der Utrechtsche atlassen uitvoeriger beschreven zijn.)

Zot, niet waar? Het springt den deskundigen lezer in het oog, dat aan deze indeeling elke leidende gedachte ontbreekt. De meeste rubrieken zijn ontleend aan de bestemming der voorwerpen (afd. I, II, III, X en XI). Anderen daarentegen bevatten eene bepaalde soort van voorwerpen, die allen uit hetzelfde materiaal vervaardigd zijn (afd. V, VI en VII), terwijl ééne rubriek (afd. IV) zelfs één enkel voorwerp uitvoerig beschrijft. Afdeeling XII bevat historische documenten, in chronologische volgorde gerangschikt, en de afdeelingen VIII en IX schijnen zich min of meer daarbij aan te sluiten. Afdeeling XIII eindelijk plaatst zich als »supplement« buiten het kader van het museum, terwijl toch de schilderijen en modellen even goed in het museum schijnen te behooren als de penningen.

Geneigd zijt ge allicht, om met de u kenmerkende wellevendheid deze vergrijpen tegen het gezonde verstand te verontschuldigen met een beroep op de onervarenheid en de jeugd, waarin uw onderdanige dienaar zich mocht verheugen, toen hij den besproken catalogus in het licht zond. Maar al kan ik mij thans beroemen op iets meer ervaring bij veel minder jeugd, toch veroorloof ik mij voor deze verontschuldiging beleefdelijk te bedanken. Immers hoe jong en hoe groen ik in 1878 ook geweest moge zijn, zeer stellig herinner ik mij, dat destijds de gebreken dezer onlogische indeeling mij even helder voor den geest stonden als thans. En met nog grootere duidelijkheid ben ik mij bewust, dat ik ook thans, na meer dan 20 jaren, even onbekwaam ben als toen om de puzzle op te lossen, wier ingewikkeldheid mij destijds in wanhoop heeft doen berusten in de door mij zelven gewraakte indeeling. Want de fout zit niet in mijne weinige ervaring alleen: eene onlogische indeeling schijnt mij nog altijd te passen voor een onlogisch samengesteld museum. En onlogisch samengesteld is het Utrechtsche museum, — onlogisch samengesteld zijn bijna alle Nederlandsche musea, die zich verheugen in het lachwekkende etiket *Museum van oudheden*. Lachwekkend, maar toch zeer doelmatig, want geen andere naam schijnt mij te passen voor onze musea, gevormd als zij zijn en als zij mij schijnen te moeten blijven. Wat toch is het geval?

Lachwekkend noemde ik den naam *Museum van oudheden*. Immers die naam brengt onze vroede mannen in de verdenking, dat zij verzamelingen aangelegd hebben van voorwerpen, belangrijk *door hunne oudheid alleen*, — een pogen dus, niet hooger staande dan de liefhebberij der verzamelaars, die in de 18^e eeuw hunne »kabinetten van rariteiten« aanlegden, waarbinnen zij zich zaten te verkneukelen in de »zeldzaamheid« en de »merkwaardigheid« der door hen bijeengebrachte schatten. Eene ongegronde verdenking echter! Want wij beoogden met het samenstellen onzer musea iets hoogers en iets beters. En waar wij

terecht het vandalisme der onbeschaafden hekelen, bij wie gebouwen en meubelen reeds in diskrediet komen omdat zij oud zijn, hoeden wij ons te vervallen in de tegenovergestelde, niet minder zotte fout, om de zaken integendeel te bewonderen alleen omdat zij oud zijn.

Indien dan de oudheid van een voorwerp op zich zelf ons geene aanleiding geeft om het in een museum te plaatsen, moeten wij ons afvragen, welke eigenschappen ons dan wél bewegen moeten om zoo hooge eer aan het besprokene voorwerp te bewijzen. Wanneer wij ons geweten in dit opzicht aan een kruisverhoor onder vier oogen onderwerpen, dan vrees ik, dat wij het verre van zuiver zullen bevinden en in onze binnenkamers ons hoofdschuddend zullen verbazen over het onlogische van onzen gedraglijn. Ziehier wat wij, naar ik vermoed, zullen bevinden.

Het eerste en beste motief, dat ons dringt tot opneming van een voorwerp in een museum, is zijne kunstwaarde. Onze jeugdige medewerkers (voor zoover zij althans de goedheid willen hebben, met ons mede te werken) verkondigen dit motief het luidst. Maar al zijn onze stemmen niet meer zoo jeugdig en al klinken ze dus wat minder hard, wij meenen toch, dat ook wij wel, evenals de jongste generatie, bij de vorming onzer musea het allereerst en het allermeest gelet hebben op de schoonheid der opgenomene voorwerpen.

Maar *daarnaast* hebben wij toch ook wel acht gegeven op iets anders. Het heeft mij bijzonder verheugd, om bij U — dien ik niet juist in eene onzer vele generaties van celebriteiten zou durven etiquetteren, maar die toch in ieder geval voor het belang van uw Nederlandsch museum als kunstmuseum zoo warm voelt als iemand in ons vaderland — om bij U ook waardeering te vinden voor dat andere, tweede standpunt. In het kundige artikel over de Heeswijksche veiling, door U geplaatst in het 2^e nummer van dit Bulletin, staat zelfs deze beschouwing geheel op den voorgrond. Eene wapenverzameling wordt toch door u omschreven als bevattende »oordeelkundig samengestelde reeksen van wapenen, waardoor een overzicht wordt aangeboden van de wijzen, waarop de menschen zich tegen aanvallen van anderen verdedigd hebben of anderen hebben aangevallen.« Iets verder blijkt, dat in zoodanige verzameling naar uw oordeel »(alle) beschavingstijdperken behoorlijk vertegenwoordigd moeten zijn«. En terecht stelt ge dan ook in het licht, dat eene dergelijke verzameling, waarin »seriën van typen zonder gapingen« aanwezig zijn en die dus »de geleidelijke ontwikkeling der systemen vertoont«, »een cultuurhistorische waarde« bezit. Met nadruk wordt dus door U het belang van een »museum van oudheden« ook als materiaal voor de geschiedenis onzer beschaving hooggehouden.

Tot zoover zijn wij het eens. Ik vlei mij, dat ook over het derde gezichtspunt, dat ik wensch aan te duiden, geen noemenswaardig verschil tusschen ons zal blijken te bestaan. Het is een gezichtspunt, dat vër verwijderd is van de beide andere, waarop ik u wees, — eene over-

weging, meer van gevoelsredenen dan van verstandelijke argumenten of van de belangen van kunst en wetenschap. Ik bedoel dit. Wij zijn in onze hoogst verstandige eeuw geneigd den spot te drijven met de ietwat sentimentelee neiging, om souvenirs te bewaren aan personen en zaken, die ons dierbaar geweest zijn en nog zijn. Toegegeven, dat het hechten aan dergelijke prullen een zuiver subjectief karakter heeft. Maar toch zou ik willen vragen: hebben dergelijke subjectieve gevoelens, wanneer zij het hart treffen der natie zelve, die een museum bouwt en bekostigt, niet alle aanspraak, om door deze natie geëerbiedigd te worden? Ligt niet aan den zoo ontwaarden reliekdienst der Roomsche kerk in principe eene pieteit ten grondslag, die sympathiek, ja eerbiedwaardig heeten mag? En zou het dus niet verschoonbaar, aanbevelenswaardig zelfs zijn, zoo wij, de naar onze overtuiging betreuenswaardige excessen vermijdende, het voorbeeld volgden der kerk met betrekking tot onze nationale relieken? Ik erken, dat het mij verdrotten heeft, toen Victor de Stuers' scherpzinnige kritiek heeft uitgemaakt, dat de doorboorde en met bloed bevleete kleederen van den »Vader des vaderlands« afkomstig waren van graaf Willem Frederik, wiens nutteloos bestaan en roemlooze dood mij volkomen koud laten. En welk Nederlander bedenkt niet met eenig genoegen, dat de reizende leden van de paramount-power, die elken zomer onze hoofdstad bezoeken, daar plotseling gesteld worden voor den spiegel van den Royal Charles in zijne kolossale, niet voorbij te ziene afmetingen? Voor kunstindustrie en voor beschavingsgeschiedenis zijn de kleederen en de spiegel niet *absoluut* waardeloos; maar niet dit in de eerste plaats rechtvaardigt toch hunne opneming in het Nederlandsche museum. Of wat zou de Nederlandsche natie geoordeeld hebben van eene regeering, die aan den sympathieken heer Gardiner, toen hij de relieken van Willem Barents op eigen kosten van Nova Zembla gehaald en aan Nederland aangeboden had, ten antwoord had gegeven: »Geef mij die aardige looden kan; ik vind ze als type goed genoeg voor mijn museum van kunstindustrie. Maar overigens kunt gij den verroesten rommel mijnentwege voor oud ijzer verkoopen!«

Niet waar? dit gaat niet aan! Ik reken op uwe instemming. En dadelijk spreken wij dan af, dat wij de talrijke, met onslachtige certificaten van echtheid rondzwervende stukken hout van Van Speyk's kanonneerboot, als wij in de gelegenheid zijn, aanstonds ten vure zullen doemen, terwijl wij den op sterkwater geconserveerden vinger van Cornelis de Witt van harte de eerlijke begrafenis zullen gunnen, die hem te lang onthouden is. Als wij het ook daarover eens zijn geworden, vertrouw ik, dat gij met mij een klein museum van nationale relieken wenschelijk, ja noodig zult achten.

Maar aangezien ik nu verklaard heb, het volkomen eens te zijn met uw artikel in dit Bulletin, terwijl ik vertrouw, dat gij wederkeerig mijn eerbied voor werkelijk nationale relieken deelt, mogen wij dus met volkomene

eenstemmigheid vaststellen, dat bij de vorming van *musca*, behalve het artistieke, ook het wetenschappelijke en het historische belang van een voorwerp in het oog gehouden moet worden. In plaats van één museum van oudheden tout simplement, verlangen wij dus niet minder dan *drie* musea: een voor artistiek bewonderenswaardige oudheden, een voor wetenschappelijk belangrijke oudheden, een voor historisch merkwaardige oudheden. Maar ge stemt mij dadelijk toe, dat de inrichting van die drie *musca* naast elkander onzinnig zou zijn, aangezien wellicht de helft der voorwerpen eene plaats in twee der drie zou verdienen, zoodat hunne plaatsing in het eene de beide andere inkompleet zou laten. Eén museum dus, opgebouwd op driedubbelen grondslag. Aan deze conclusie valt niet te ontkomen.

Maar het gemis aan logica, dat nu ook onvermijdelijk in de samenstelling van ons gecombineerd museum heerschen zal, wreekt zich natuurlijk onfeilbaar, — reeds dadelijk bij de opstelling van het museum. Als ge u laat verleiden, een pistool met fraai gedreven of prachtig ingelegde kolf te gebruiken, om uwe helaas slechts spaarzaam bevolkte vitrines met drijfwerk en inlegwerk aan te vullen, dan mist ge dadelijk een schakel in uwe »geleidelijke ontwikkeling der systemen van ontbranding«, tenzij die toevallig bijzonder rijk voorzien is. En ik vermoed, dat het Hollandsche hart niet zeer tevreden zal zijn, als gij de doorboorde kleederen van den «Zwijger» ophangt tusschen een Romeinschen schoen, uit het Drentsche veen opgedolven, en een stel mutsen van onze grootmoeders.

Intusschen, met eenige behendigheid uwerzijds en met wat goeden wil en wat onattentie van de zijde van het publiek, is dit bezwaar nog wel op te lossen. Ernstiger wordt het, zoodra gij u zetten zult tot het stellen van een behoorlijken catalogus, dien ieder deskundige gebruiken en op zijn gemak bestudeeren kan.

Bij een volkomen consequent samengesteld museum zou de indeeling van den catalogus weinig of geen bezwaar leveren. Een museum van voortbrengselen onzer oude kunstindustrie moet natuurlijk ingedeeld worden volgens de stoffen, waaruit elk voorwerp vervaardigd is; men zal dus verkrijgen eene serie houtsnijwerken, smeedwerken, emails, voortbrengselen der pottebakkerij, kantwerken enz. enz. Zoo mogelijk, zal men deze serieën nog onderverdeelen volgens de plaatselijke kunstschoolen en misschien in elke school nog verschillende typen onderscheiden. De rangschikking in elke afdeeling moet natuurlijk chronologisch zijn. — De catalogus van een cultuurhistorisch museum daarentegen zal, te rade gaande met de bestemming der voorwerpen, de veranderingen in de gewoonten en in den smaak der menschen aanschouwelijk trachten te maken door het vormen van serieën schoorsteenen, wapenen, stoelen, kleederen, gedeelten van huizen enz., terwijl ook eene muntverzameling hier geheel op hare plaats is. — De beheerder eener zuiver historische

collectie eindelijk schijnt verstandig te doen door alle voorwerpen chronologisch te rangschikken en b.v. den stoel van Prins Willem I te doen volgen door een penning op Oldenbarnevelt, den beker van Chatham en eene schilderij van het scheepgaan van Willem III naar Engeland.

Gij ziet het, mijn waarde Heer! na een langen omweg ben ik eindelijk weder teruggekomen op mijn punt van uitgang. Ik verontschuldijg mij niet over den langen tocht, dien ik u heb doen maken, want ik meen, dat ik thans de reden der twijfelingen, waarover ik u in den aanvang van dit schrijven onderhield, met pijnlijke duidelijkheid u voor oogen heb gesteld. Oordeel tevens, hoezeer ik, nog meer dan alle andere zich beschaafd noemende Nederlanders, verlangend uitzie naar uwen catalogus van het Nederlandsch museum.

Die catalogus zal mij stellig eenig licht geven. Maar toch lang niet *al* het licht, dat ik behoef. Want ik verkeer, als beheerder van een klein plaatselijk museum, in vrij wat ongunstiger omstandigheden dan gij. Immers al is het Utrechtsche museum misschien het grootste en belangrijkste van alle, toch spreekt het van zelf, dat men er niet aan heeft kunnen denken noch nooit aan zal kunnen denken, om eenigszins volledige serieën van welk onderdeel ook samen te stellen. Ik kan mij denken, dat steden als Delft, Dinant e.a., beroemd als zetels eener merkwaardige oude industrie, er eenmaal toe zullen komen, om, ter vermeerdering van den luister harer namen, kleine musea van de voortbrengselen dier industrie aan te leggen, zooals Haarlem dat deed van de producten harer schilderschool. Maar in het gunstigste geval zullen dit natuurlijk uitzonderingen blijven: geld voor het geregeld doen van planmatige aankopen zal de beheerder van een lokaal museum nooit hebben. De grondslag van zulk een museum wordt gewoonlijk gelegd door hetgeen de zorg en de slordigheid van een stedelijk bestuur van ouds op zijn stadhuis heeft bijeengebracht en daarna heeft laten slingeren. Deze collectie, die soms merkwaardig is (en altijd zeer kostbaar had kunnen zijn) wordt dan langzamerhand aangevuld door de merkwaardige zaken, die de onverschilligheid en de onkunde der burgerij soms voor eene kleinigheid te koop bieden, en door de prullen, die belangstellende ingezetenen daaraan nu en dan toevoegen. Zoo verkrijgt men wat voorwerpen van gilden, — veel afbraak van oude gebouwen, — wat oude meubels en kleeren, — opgegraven fragmenten van zaken, die, eenmaal schoon, in hun verval het bewaren niet schenen te verdienen, — wat oude schilderijen van den tweeden rang enz. enz.

Wie ter wereld is in staat, om uit zulk een rommel een dragelijk geheel te vormen? De laatste zal ik zijn om tegen te spreken, dat zich onder dien rommel soms bevinden kunstwerken van den eersten rang, wier redding het bestaan van lokale musea reeds op zich zelf meer dan rechtvaardigen zou. De laatste ook om tegen te spreken, dat menig

merkwaardig product eener oude industrie, menig document van groot historisch belang alleen in de kleine musea voor ons bewaard is. Maar een min of meer volledig overzicht van eene tak van kunstindustrie, eene serie typen van bepaalde soorten van voorwerpen vindt men daar nooit en zal men daar nooit vinden.

Vergis ik mij, als ik vermoed, dat gij, die zonder twijfel het probleem, dat de catalogus van het Nederlandsche museum aanbiedt, op bevredigende wijze zult oplossen, tegenover het veel moeilijker probleem van den catalogus van een lokaal museum toch eenigszins verlegen zoudt staan? Vergis ik mij, zoo ik meen, dat gij, nogmaals denkende aan de onlogische en gebrekkige indeeling van den catalogus van mijn museum, te mijner verontschuldiging thans nog een ander motief zult weten aan te voeren dan mijne onervarenheid?

Ziehier wat ik onverwogen heb, toen ik indertijd die indeeling maakte. Een museum als het mijne heeft gewoonlijk aanvankelijk de meeste waarde voor de geschiedenis der stad: een historisch museum dus. Voor de hand zou het dus gelegen hebben, al de afbraak van de St. Mariakerk, van het oude stadhuis en van andere gebouwen bij elkaar te brengen, en al die fragmenten volgens hunne afkomst te rangschikken en te beschrijven. Daarnaast zouden de herinneringen aan den magistraat en die aan de gilden, schutterrijen en andere genootschappen eene plaats gevonden hebben. En de penningverzameling zou zich daarbij geleidelijk aangesloten hebben.

Maar de belangstelling van het publiek had reeds vóór mijne komst de collectie vermeerderd met honderden voorwerpen, waaraan met den besten wil geen historisch tintje te ontdekken viel: potten en pannen, meubels, stadsgezichten enz. enz. En aangezien het niet aanging deze voorwerpen in de historische indeeling op te nemen, besloot ik omgekeerd de historische voorwerpen over de verschillende nummers van mijn kulturhistorisch museum in miniatuur te verdeelen. Veel beter gelukte dit. Er waren belangrijke fragmenten van kerkbouw en huizenbouw, — talrijke voorwerpen, behoorende tot het meubilair onzer kerken, vooral in de middeleeuwen, — allerlei huisraad, dat in verschillende groepen te verdeelen viel, — en eindelijk eene reeds vrij volledige muntverzameling. De herinneringen aan het stedelijk bestuur en aan de verschillende corporatiën sloten zich daarbij niet al te goed aan. Maar met eenigen goeden wil konden die voorwerpen dan toch beschouwd worden, als vormende eene afzonderlijke afdeling: het publiekrechtelijke huisraad der burgerij, naast het alledaagsche huisraad, dat hare woningen hadden geleverd. En onder dat alledaagsche huisraad had desnoods ook de penningverzameling opgenomen kunnen worden. Maar dit stuitte mij ten slotte toch tegen de borst, en ik liet dus de penningverzameling maar liever in haar geheel, temeer omdat ik dan vrijheid had, ook de talrijke zegelstempels en zegels tot eene afzonder-

lijke afdeeling te vereenigen. Maar als uw zin erg gesteld is op consequentie, dan zult gij allicht oordeelen, dat die vrijheid mij ten slotte toch noodlottig is geweest. Want eenmaal geraakt op den weg der inconsequentie, ben ik daarop voortgegaan. Ik merkte op, dat van ééne tot dan toe zoo goed als onbekende industrie eene zeldzaam volledige collectie producten aanwezig was: de talrijke heiligenbeeldjes van gebakken pijpjaarde, grootendeels met zekerheid toe te schrijven aan eene Utrechtsche fabriek. En van de toen nog vrij wel onbekende haardsteenen, die somtijds zoo fraai versierd zijn, vond ik ook zoovele exemplaren, dat ik ook daarbij mocht denken aan de waarschijnlijkheid eener Utrechtsche fabriek. En eindelijk scheen het mij wenschelijk, de tallooze potten en pannen van het andere huisraad af te scheiden, en om althans te trachten, de versierde volgens de bekende fabrieken te onderscheiden. Zoo leidde mijne voorliefde voor de kunstindustrie mij tot nieuwe inconsequenties. En ten slotte heb ik dan ook aan het merkwaardige Poppenhuis, welks beschrijving evenveel bladzijden innam als die van het andere huisraad, maar eene afzonderlijke afdeeling gewijd. Dat ik eindelijk de schilderijen zonder kunstwaarde (de andere zond ik naar het schilderijen-museum) verbande naar een supplement, omdat ze geheel niet in mijn museumkader pastten, en ze verder inlijfde bij de stedelijke atlassen, zult ge kunnen begripen.

Ziedaar mijn gebrekkig systeem van indeeling verklaard! Verklaard, maar allerminst gerechtvaardigd. Want het blijft het verdrietige resultaat van schipperen en geven en nemen. Ik weet wel, dat ik aan de zaak een beter oog kan geven door al de haardsteenen te plaatsen bij de vloertegels onder de *Architectuur*, het Poppenhuis en het aardewerk onder *Huisraad*, en de heiligenbeeldjes onder de *Kerkmeubelen*. Dat ik verder, de wapens en het ambachtsgereedschap ook naar het *Huisraad* verplaatsende, de overige stukken betreffende het *Volksleven* met de herinneringen aan het *Stedelijk bestuur* in ééne rubriek kan vereenigen. Maar de zaak komt dan toch *slechts schijnbaar* in orde; met de penningen en de schilderijen blijf ik ook zitten, en als ik de overgebrachte rubrieken (*Aardewerk* enz.), zooals ik wensch, in serieën blijf verdeelen, moet ik sukkelen met afdeelingen, onderafdeelingen en onder-onderafdeelingen.

Hoe ik het ook aanleg, een bevredigend resultaat krijg ik nooit, en de zaak blijft mij ergeren. Wat wonder, dat ik mij wend tot u, om van uwe grootere ervaring eene oplossing te vragen, die ons beiden voldoet? Vindt gij ze, dan bewijst gij een grooten dienst aan de Nederlandsche museum-directeuren, niet het minst aan mij. *Ook aan mij*, mits gij wat spoedig met uw antwoord gereed zijt. Want zal ik nog van uw onderricht kunnen partijtrekken voor mijn nieuwen catalogus,

die over enkele maanden ter perse gaat, dan moet ik dat onderricht natuurlijk binnen dien termijn ontvangen.

Geloof mij met de u bekende gevoelens gaarne

t. à v.

S. MULLER Fz.

Den Heer Mr. S. Muller Fz.

Zeer geachte Heer, Uw schrijven was mij welkom, nu, zooals gij terecht vermoedt, het samenstellen van den catalogus van het Nederlandsch museum meer dan iets anders mijne gedachten bezig houdt. Ik meen niet beter aan uw verlangen te kunnen voldoen, dan door het plan van indeeling, hetwelk ik voor mij-zelf heb vastgesteld, met u te bespreken. — Of het ook voor uw museum deugdelijk zal zijn, is een tweede kwestie.

Gij zijt het blijkbaar met u-zelf nog oneens in welke beteekenis uw museum aan het publiek dient voorgesteld te worden. Gij acht het belangrijk, beschouwd als eene verzameling van kunstvoorwerpen, maar wilt daarbij de cultuurhistorische strekking niet uit het oog verliezen, terwijl gij ten slotte het enkele historische relik, dat zich in uwe verzameling bevindt, ook wil en évidence wilt stellen.

Ligt er in de volgorde waarmede gij de diverse belangen, welke door de verzamelingen gediend kunnen worden, opnoemt en behandelt niet reeds een aanduiding waar het zwaartepunt uwer sympathie moet worden gezocht, en zoudt gij misschien niet goed doen aan die neiging toe te geven?

Ik vermoed dat gij vrijwel eender te moede zijt als ik. Alleen dwong de uitgebreidheid van mijn museum mij tot een spoediger decisie.

Het springt aanstonds in het oog, dat de verzamelingen, op de binnenplaats van het Amsterdamsch museum ondergebracht, een zeer op zich zelf staand karakter vertoonen. Hier hebben wij feitelijk met een militair museum te maken; de beteekenis welke er van moet uitgaan is een cultuur-historische, zooals ik reeds zeide in No. 2 van dit Bulletin. Men zal m. i. goed doen hier een aparten catalogus van te maken, waarin, gelijk men van een eenigszins belangrijke wapenverzameling verwacht, ook de pronkwapenen zullen worden opgenomen. Heeft een wapen tevens waarde als historisch relik, welnu dan vermeldte men zulks in den catalogus en desnoods op een etiket bij het voorwerp, zoodat de oplettende bezoeker nu en dan aangenaam of onaangenaam verrast zal worden, naarmate hij herinnerd wordt aan roem of nederlaag van zijn voorvaderen.

In ons museum bestaat reeds nu een zeer gemarkeerde afschei-

ding tusschen de marine-afdeeling en de overige militaire zaken. Ik stelde mij daarom voor een afdeeling *wapenen* te maken, waarin het geschut, de hand-vuurwapenen, de harnassen, de zwaarden enz. even zoovele rubrieken zullen vormen, daar naast eene afdeeling *zeevezen*, waarin alles zal genoemd worden wat vroeger in de modelkamer van het Departement van Marine geplaatst was. De uniformen-verzameling, minder of niet rakende de cultuur-historische beteekenis der beide vorige afdeelingen, zou een derde afdeeling kunnen vormen.

Toen dit voor mij was uitgemaakt, stond ik dadelijk veel zuiverder tegenover de andere voorwerpen.

Reeds toen ik, als onderdirecteur, de vitrines met de brons-sculpture, de fijnere houtsculpture, het ivoor, het tinwerk, het fijnere smeedwerk, het koperwerp, het kerkelijk goudsmidswerk had geordend, toen ik mij rekenschap had gegeven van de beteekenis der belangrijke verzameling kerkelijke houtsculpture en ook de verzameling van oude ceramische producten had nagegaan, werd het besef bij mij levendig in welken geest het museum om uitbreiding vroeg, wat het feitelijk beteekende, welk nut het kon stichten, hoe ik die benaming: »Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst« moest opvatten. Uit de seriën van voorwerpen in het museum tentoongesteld, moet de geschiedenis van het kunsthandwerk kunnen worden opgemaakt; — in hoofdzaak van het Nederlandsche kunsthandwerk, maar aangezien er nooit een Chineesche muur om Nederland heeft gestaan, ook van het buitenlandsche kunsthandwerk, waarmede het vaderlandsche voortdurend in contact is geweest. Vervolgens gaf mij het museum ook de Nederlandsche beeldhouwkunst te zien, leerde het mij die kennen als zoo origineel, reeds in de eerste tijden der 15^e eeuw, als een kunst die zooveel schoons heeft geproduceerd, waarop wij naast onze schilderkunst trotsch mogen zijn.

Tusschen twee haakjes, dit is de grootste grief welke ik tegen uw catalogus heb. — Sapristi, u heeft een van de rijkste verzamelingen van Noord-Nederlandsche beeldhouwwerken onder uw beheer en u laat die niet dreunen, door haar als een aparte, als een eerste afdeeling te behandelen.

Zie hier nu mijn plan van indeeling.

Bij de indeeling der voorwerpen naar de stof waaruit zij vervaardigd zijn, zou men tot vreemde resultaten komen. Een houten beeld zou dan in een zelfde rubriek als een stoel of tafel gebracht worden en gescheiden worden van een marmeren of bronzen beeld, misschien van denzelfden meester. Een monstrans van koper of koper-verguld, zou in een zelfde rubriek als een haardstel of een bronzen vijzel komen, doch in een andere rubriek als een monstrans van zilver.

Wenschelijk komt het mij daarom voor die voorwerpen bij elkaar te brengen, welke aan een zelfde kunst of handwerk hun ontstaan te danken hebben.

In de bovengenoemde gevallen, zou dan het houten beeld naast het bronzen of marmeren onder de rubriek beeldhouwwerken gebracht worden en de tafel of stoel onder de rubriek meubelen. En in het tweede geval komt de koperen monstrans in de rubriek; kerkelijk-goudsmidswerk en zullen het haardstel en de vijzel in de rubriek geelgieterswerk een plaats vinden.

Zoo zie ik dan nu reeds de volgende afdeelingen:

a. Beeldhouwwerken; waarin, in chronologische volgorde, de beeldhouwwerken, zoowel van marmer en steen, als van hout, van gebakken aarde, van brons en van ivoor welke tot éénzelfde periode behooren een onderafdeeling zullen vormen, met dien verstande, dat de voorwerpen van éénzelfde materie bij elkaar worden gehouden. Wat het indeelen in perioden betreft, stel ik mij voor één onderafdeeling voor het beeldhouwwerk uit de periode der gothiek te maken en één voor dat uit het tijdperk der renaissance tot op heden; *b. meubelen*; *c. goud- en zilver-smidswerken*, te verdeelen in kerkelijk en civiel goud- en zilversmidswerk (onder deze rubriek ook het émail te brengen); *d. uurwerken*; *e. ceramiek*, te verdeelen in aardewerk en porcelein; *f. glaswerk*; *g. gebrande glasruiten*; *h. lederwerk en koffertjes*; *i. geelgieterswerk*; *k. tinwerk*; *l. ijzerwerken*; *m. bouwfragmenten*; *n. geweven en geborduurde stoffen, tapijten*; *o. zeden en gewoonten*; *p. wapens*; *q. zeewezen*; *r. uniformen*; *s. historische voorwerpen*.

De indeeling van mijn catalogus spreekt de beteekenis van het Nederlandsch museum uit. De geschiedenis van het handwerk wordt hier gevonden, van het handwerk zooals dat zich in de gunstigste omstandigheden kan ontwikkelen, met andere woorden van het kunsthandwerk.

En wanneer omtrent een zilveren of gouden kop, of ook omtrent een kleedingstuk bekend is, dat het eertijds een geschenk was waarmede een onzer groote nationale helden gehuldigd werd, of dat het door hem bij zekere gelegenheden gedragen werd, dan staat het er bij vermeld, gelijk ik reeds zeide voor de wapenverzameling en ik zal mij, met u, evenals ginds ook hier menigmaal verkneukelen in de cranerie onzer nationale zee- en andere leeuwen.

Maar gij zult hier waarschuwend wijzen op het hemd van Hendrik Casimir, gij ziet het reeds genoemd «tusschen een Romeinschen schoen, uit het Drentsche veen opgedolven, en een stel mutsen van onze grootmoeders.» Wij staan hier voor een netelige kwestie; waar gij echter zoo rondweg uwe opinie over de historische relieken geeft, mag ik de mijne niet onder stoelen en banken steken.

Vóórop zij gesteld, dat wij hier met een zuivere kwestie van aandoening te maken hebben, die weinig onze diepergaande piëteitsgevoelens raakt.

U overkomt een griezelen bij het zien van de Witt's vinger in het Haagsch museum; ik word door een soortgelijken griezelen bevangen bij

het zien van eens andermans hemd dat nog niet in de wasch is geweest. Ben ik door ambts-omstandigheden gedwongen het met bloed bevlakte hemd van Hendrik Casimir aan te raken, dan wasch ik daarna telkens mijn handen. Dit zou men een zuivere reflex-beweging kunnen noemen. Wel wetende echter dat nog zeer vele belastingplichtigen, met behulp van wier penningen het museum gesticht is, gehecht zijn aan die zaken, ben ik voorzichtig en geschoold genoeg ambtenaar om niet bij den minister met het voorstel aan te komen het hemd in de wasch te doen. Na het als kleedingstuk gecatalogiseerd te hebben, zal ik het met de andere historische relieken in een laatste rubriek ten tweede malen vermelden, ik zal zelfs eenige historische relieken, die in de andere afdeelingen wel gemist kunnen worden, als eene op zich zelf staande verzameling tentoonstellen, waar dan de gevoelige vaderlander om zoo te zeggen de volle laag krijgt.

Het is niet wel mogelijk reeds alle rubrieken, waarin de verzameling zal verdeeld kunnen worden, op te geven. Al voortwerkende, kan het noodig blijken een splitsing te maken. Ik was bij het opmaken van mijn plan pas een groot half jaar directeur der verzameling en had mij, gedurende de bijna twee en een half jaar van mijn onderdirecteerschap, meer in eenige seriën verdiept dan het mij moeilijk gemaakt met de vraag hoe het geheel op de beste wijzen te catalogiseeren. Zoo heb ik nu reeds besloten een aparte afdeeling te maken voor wat de Franschen coutellerie noemen, waarin messen, lepels, vorken, ook de zilveren, welke ik eerst onder het zilversmidswerk had gedacht te rangschikken, een plaats zullen vinden. Het is mij te doen geweest mijn systeem in groote trekken te laten kijken.

Buitendien hoop ik de voorwerpen van elke nieuwe afdeeling, door een letter aangeduid, op nieuw van één af te nummeren. Dit heeft het voordeel dat telkens kleine afleveringen van den Catalogus kunnen verschijnen en bij uitbreiding van enkele seriën niet de geheele catalogus telkens herdrukt behoeft te worden. Voor het museum te Neurenberg bijv. volgt men dit systeem. Voor het Nederlandsch museum, waar zooveel seriën van kapitaal belang, met het oog op de practische betekenis van de verzameling, nog zoo armoedig zijn, durf ik deze wijze van doen gebiedend noodzakelijk te noemen.

Ten slotte een opmerking over de afdeeling: *zeden en gewoonten*. Naast kleederdrachten, kinderspeelgoed, modellen van rijtuigen, kaarten en andere spelen enz., zullen hier ook voorwerpen onder gebracht worden, die niet in het museum kwamen omdat zij als proeven van eenige kunst of kunsthandwerk bijzonder uitmunten, ofschoon zij strikt genomen onder een der rubrieken zouden te classificeeren zijn, maar omdat zij een of andere typische gewoonte of eigenaardige handeling van onze voorvaderen in herinnering brengen. Om een voorbeeld te noemen, — de niet onaardig gesneden houten beeldjes van korendragers,

breng ik in de afdeeling zeden en gewoonten en niet in die der beeldhouwwerken. De benaming zeden en gewoonten is eenigzins vaag en hier zal zich persoonlijke opvatting meer dan elders laten gelden, maar behoef ik u te zeggen, dat in eene verzameling welke niet van den aanvang af met een bepaald doel is gesticht, men altijd met een aantal voorwerpen zal blijven zitten die, wil men ze niet in het dépôt zetten, wel onder een iewat vaag etiket toegang moeten krijgen.

Gij ziet, geachte Heer, het plan van indeeling van mijn catalogus is langzamerhand opgegroeid naar mate ik thuis kwam in de verzamelingen, naarmate ik de strekking er van leerde begrijpen en er de behoeften van leerde kennen, naarmate ik ook leerde kennen de rechtmatige eischen welke de mannen van de praktijk buiten het museum daaraan stellen.

Zal mijn plan ook voor uw museum deugen, dat is iets wat u beter kunt beoordeelen dan ik. Zou ik op uw catalogus een kritiek willen maken, dan is het deze, dat vele voorwerpen zijn ondergebracht daar waar men ze niet zoekt. Wie toch zal een schoorsteenmantel of een kleedingstuk onder »*Huisraad*« zoeken, of een console en een graftombe onder »*Kerkmeubelen*«. Een vraag. Waarom niet aan B. en W. voorgesteld uw museum den naam te geven van »*Historisch Museum van Utrecht*«. Moet het »*Museum van Oudheden*« blijven, ja, dan geloof ik, dat u beter doet in den geest van mijn catalogus-plan te werken. Maar is de bedoeling van het Utrechtsche museum niet een andere, die het gemeen heeft met de meeste locale musea, vertoont het niet feitelijk een illustratie van de stedelijke geschiedenis?

In dat geval zou de catalogus m. i. niet beter ingericht kunnen worden dan die van de historische tentoonstelling van Amsterdam, gehouden in den zomer van '76. Die catalogus is zeker in uw bezit.

Ik houd mij ten zeerste voor kritiek aanbevolen en dank u intusschen voor uw welwillend schrijven.

A. PRR.

Den Heere A. Pit.

Waarde Heer!

Uw schrijven heeft mij uitnemend verblijd. Met groote voldoening (en verrassing tevens) mocht ik constateeren, dat wij het in de hoofdzaak *volkomen* eens zijn. De concept-indeeling van uw museum toch berust op een compromis evenals de mijne; in uw systeem worden naast de 13 kunstindustriële afdeelingen, die de hoofdzaak zijn, geplaatst 4 andere (*Zeden en gewoonten, Wapens, Zeewezen, Uniformen*), die in een kultuurhistorisch museum tehuis behooren, terwijl uwe laatste rubriek (*Historische voorwerpen*) ook de reliquien bevat, voor wier beperkt behoud ik in de bres sprong.

Een zéer gewichtig resultaat! Zeker, veel liever ware het mij geweest, dat ge mijn betoog weerlegd en eene logische oplossing gevonden hadt, die alle verstandige en op consequentie gestelde menschen bevredigd zou hebben. Maar toen gij reeds in het begin van uw schrijven uwe vreugde toondet over het fraaie geheel, dat ontstond door het elimineeren uit uw museum van een paar kulturhistorische rubrieken, kon ik toch moeielijk een glimlach van Schadenfreude bedwingen, ziende hoe gij onvermijdelijk belanden zoudt op het terrein, waarop ik zelf in den nood een toevlucht had gezocht, op den bodem van de beginsellooze transactie. Duidelijk begrijpende, dat ik niet van u zou krijgen wat mij het meest verblijd zou hebben, besloot ik toen dan ook onmiddellijk mij te verblijden over wat ik van u kreeg. Want ook dit was geene kleinigheid: de zekerheid, dat ook gij (terecht directeur van Nederlands belangrijkste museum van oudheden) bij de indeeling daarvan, onbewust van de bezwaren die mij sinds 25 jaren plaagden, gestuit waart op juist diezelfde moeielijkheden, en ze hadt opgelost op eene wijze, die *principiël* niet van mijne solutie verschilde. Een belangrijk resultaat, herhaal ik met nadruk, want ik meen het nu voor zeker te mogen houden, dat de moeielijkheid niet op te lossen is, en niet anders ontgaan *kan* worden dan door een compromis.

Ik zou het hierbij kunnen laten; maar ik meen goed te doen, ter verduidelijking nog enkele détails uit uw schrijven kortelijk te bespreken.

1°. Terecht vermoeddet gij, dat de orde, waarin ik de drie categorieën van musea noemde, verband hield met haar belang in mijne oogen; ook voor mij is het kunsthistorische belang verreweg het grootste, het belang der reliquieendienst daarentegen bepaaldelijk het geringste.

2°. Mijn voorstel om de voorwerpen te verdeelen volgens de stof, waaruit zij vervaardigd zijn, was een lapsus. Onwillekeurig was ik geneigd te denken, dat elke stof hare eigene methode van bewerking medebracht. Maar dit is natuurlijk onjuist: marmere en steen worden beiden gehouwen; zilver daarentegen kan gedreven of gegoten worden. Het *procédé van bewerking* moet m. i. den doorslag geven, — eene definitie, analoog met uwe bewering, dat het handwerk de beslissing behoort te geven bij het maken der indeeling. Er is nog eene nuance verschil tusschen ons, zooals blijkt uit uwe rubriek *Uurwerken*, die volgens uw beginsel gerechtvaardigd is, doch volgens het mijne niet past in een kunsthistorisch (wel in een kulturhistorisch) museum. Het criterium moet dus nog eens overwogen worden: kunt gij u ook met mijne verduidelijkte meening niet vereenigen? Uwe methode past m. i. een kulturhistorisch beginsel toe bij eene kunsthistorische indeeling. — Nog een paar vragen, wier beantwoording kan dienen tot verduidelijking van ons beider standpunt met betrekking tot deze questie.

Ik aarzel eenigszins toe te geven, dat het juist is, bij de rubriek *Beeldhouwwerken* ook de beelden van brons en gebakken aarde te voegen. Het is te verdedigen, omdat ook beeldhouwwerken ontstaan uit geboetseerde modellen, die even goed in brons gegoten als in marmer gehouwen kunnen worden. Maar vergis ik mij niet, dan worden toch kanonnen, klokken en standbeelden (thans evenals vroeger) in dezelfde fabrieken vervaardigd, en behooren zij dus allen tot het *Gietwerk*. En wil eens denken aan Palissy en zijn werk. — Nog onzekerder sta ik tegenover de door u aangekondigde rubriek *Coutellerie*; zij schijnt mij (onder verbetering) alleen gerechtvaardigd als onderdeel der *Zeden en gewoonten*. Als gij de messen niet bij de wapenen brengen wilt, kan daarvoor eene afzonderlijke rubriek worden aangenomen; de messenmakerij was eene afzonderlijke, al is het weinig belangrijke industrie, die eene bepaalde behandeling van het staal vereischte. Maar de lepels en vorken behooren toch stellig tot het *Zilversmidswerk*, waarbij ik voor mij geen groot bezwaar zou zien, ook de messen met versierde hechten te voegen. Meent gij echter, dat er vroeger industrieën waren, die zich toelegden op het vervaardigen van stalen messen en zilveren lepels?

3°. Gij zijt zoo goed mij mede te deelen, dat het questieuse hemd afkomstig is niet van graaf Willem Frederik, maar van zijn broeder Hendrik Casimir. Ik haast mij u te verzekeren, dat dit voor mij hoege-naamd geen verschil maakt. Inderdaad, Hendrik Casimir, belangwekkender dan zijn broeder, heeft voor het vaderland zijn jeugdig leven gelaten; maar dit op zichzelf schijnt mij nog geen excuus, om in een museum te vereeren het hemd van den jongen man, wiens ordinaire tronie, weinig belovende van zijn ontijdig afgesneden leven, mij in elke Oranje-galerij reeds genoeg hindert. In de wasch dus met het hemd! Maar . . . ik begrijp uwe aarzeling; want wie weet, of niet uw opvolger (Di omen avertant!) met meedoogenlooze openhartigheid het gepast zal oordeelen, den verdwenen bloedvlek in zijn verslag te vermelden onder de *verliesen* van het museum!

4°. Dat de door mij aangenomene rubriecken u niet willen bevallen, verwondert mij niet: ze bevallen ook mij niet. Maar ik doe een beroep op uw goede hart, — gij, die beter dan iemand blijkt te weten, »dat men in eene verzameling altijd met een aantal voorwerpen blijft zitten, die, wil men ze niet in het dépôt zetten, wel onder een ietwat vaag etiket toegang moeten krijgen«. Intusschen, ik zal mijne rubriecken (ook in verband met de talloze aanwinsten) natuurlijk grondig herzien, en ik hoop wel, dat de nieuwe indeeling u beter zal voldoen. In ieder geval, nu wij het eens zijn over het beginsel, is de hoofdzaak gewonnen: de uitwerking daarvan zal altijd veel rekening moeten houden met het in elk museum voorhandene.

5°. Uw denkbeeld eindelijk, om elke rubriek afzonderlijk te

nummeren, schijnt mij uiterst gelukkig. Voor een klein en langzaam aangroeiend museum als het mijne is het echter natuurlijk veel minder noodig dan voor het uwe. En het heeft eenige kleine praktische bezwaren. Maar toch geloof ik, dat ik het zal acceptceeren.

Dit is afgedaan. Nu nog iets anders. De laatste regels van uw schrijven hebben mij doen verstommen. Hoe nu? zijn wij het eens of zijn wij het niet eens? Wij waren gekomen tot zulk eene roerende harmonie. En als het op stuk van zaken aankomt, laat gij mij, even wankelmoedig als trouweloos, weder in den steek! Hoe? uw »grootste grief tegen mijn catalogus« is, dat ik mijne »verzameling Noord-Nederlandsch beeldhouwwerk niet laat dreunen door haar als een aparte, als een eerste afdeeling te behandelen«! En twee bladzijden verder raadt gij mij aan, mijn museum te verdoopen tot een »Historisch museum«, waarin de door u gewenschte afdeeling *Beeldhouwwerk* natuurlijk belachelijk misplaatst zou zijn! Ernst of kortswijl? mag ik thans wel vragen.

Aannemende dat het ernst is, heb ik de zaak nog eens overwogen. Want uwe oplossing (die ik zelf reeds de vorige maal in herinnering bracht) zou mij de zaak verleidelijk gemakkelijk maken. Zoo ik het systeem der Amsterdamsche tentoonstelling (werkelijk in zijne soort voortreffelijk) *niet* overnam, dan was het, omdat ik meen, dat een systeem, dat uitstekend is voor eene tentoonstelling van een paar weken, in den regel niet voldoet aan de eischen, die men stellen mag aan een permanent museum. Inderdaad komt in dat systeem eigenlijk *geen* der drie door mij genoemde rubrieken tot haar recht, — zeker het minst van allen de kunsthistorische, die ons beiden het naast aan het hart ligt. Wil daarbij overwegen, dat de kaarten, de stadsgezichten, de historieprenten en de portretten, die een zoo groot deel van den Amsterdamschen catalogus vullen, uit den aard der zaak van mijn museumcatalogus uitgesloten moeten worden, omdat ze allen reeds opgenomen zijn in de catalogi der atlasen. Toch heb ik mijn museumcatalogus eens doorgelopen. Ik heb bevonden, dat de rubrieken *Kerkmeubelen* en *Stedelijk bestuur* geheel, en de rubrieken *Architectuur* en *Volksleven* voor de helft in de afdeelingen der tentoonstelling verwerkt zouden kunnen worden. De voorwerpen der vijf geheele en twee halve andere rubrieken, die geenerlei historisch karakter hebben, zouden onder de *Zeden en gewoonten* verstoopt moeten worden. De *Zegels* en de *Penningen* zouden natuurlijk over alle rubrieken verstrooid moeten worden. En voor de *Munten* zou ik eene nieuwe rubriek moeten openen, die niet te best bij de andere der tentoonstelling zou passen.

Met dat al, ik herhaal het, eene dergelijke oplossing is de meest voor de hand liggende en de meest gemakkelijke. Als gij, kunst-historicus, geen bezwaar hebt onze kleine musea zoo in te richten, dan denk ik dus, dat dit allengs ook wel gebeuren zal. Maar ik zou wel vreezen, dat dit de ontwikkeling dier kleine musea min of meer zou drijven in

eene richting, die wellicht niet zonder bezwaar zou blijken te zijn. Want het sterk op den voorgrond stellen der geschiedenis zou allicht de opneming van fraaie zaken zonder bepaalde historische beteekenis tegenwerken. En zoo zouden die kleine musea, die soms bij toeval of bij geluk een of ander kunstjuweel bewaren, meer en meer kunnen ontaarden in rommelkamers van historische curiositeiten. Niettemin, ik herhaal het nog eens: ik beslis nog niet, maar ik wacht uwe beslissing op dit punt.

Geloof mij

t. à. v.

S. MULLER Fz.

Den Heer Mr. S. Muller Fz.

Vóór alles, zeer geachte Heer, mijn dank voor uw sympathiek antwoord. Het was mij veel waard te zien, dat uw strenge logica bij slot van rekening toch niet al te zeer werd gehinderd door mijn plan van indeeling, een plan dat meer aan practische dan aan zuiver logische overwegingen het ontstaan had te danken.

Gij legt met kritische juistheid den vinger op eenige zwakke plekken van mijn systeem. — Zoo bij de afdeeling uurwerken. Ik vermag uw opmerking, dat hier een cultuur-historisch beginsel bij een kunst-historische indeeling wordt toegepast niet wegedeneeren, te meer daar ik hier zeer bepaaldelijk op de ontwikkeling van het uurwerk let en niet op de uitwendige versiering.

Toch voel ik, dat mijn indeeling naar het *handwerk* te verkiezen is boven de uwe naar het *procédé* van *bewerking*, een voorkeur waarin ik gesterkt word door uw geopperde bezwaren betreffende de beeldhouwen in brons en gebakken aarde. Wat is in deze gevallen toch de waarde van het procédé tegenover die van de kunst waaraan het voorwerp zijn ontstaan heeft te danken?

In zake *coutellerie* wil ik mij nog niet beslissend uitspreken.

En thans de kwestie welk systeem op het Utrechtsch museum toe te passen.

Gij doet mij de eer aan, de benauwende eer, op dit punt niet te willen beslissen, alvorens mijn pertinent oordeel vernomen te hebben.

Ik voel veel voor uwe slotredeneering. Alle directeuren zijn niet zooals gij aangelegd en ik zie, met u, de kleine musea ontaarden »in rommelkamers van historische curiositeiten,« waaruit fraaie zaken, zonder bepaald historisch belang worden geweerd. En brood-noodig zijn, juist buiten de groote centra, verkwikkelijke zaken van kunst. Van den anderen kant deed men mij opmerken, dat verreweg de meeste stedelijke verzamelingen, wegens gebrek aan geldelijke middelen, zich weinig of niet uitbreiden en het dus minder geschikt zou zijn aldaar een systeem

toe te passen dat wijst op een, zoo te zeggen, levend, zich ontwikkelend georganiseerd geheel. Maar let wel, het was geen raad welke ik u gaf toen ik wees op den catalogus van de historische tentoonstelling van Amsterdam, — ik stelde een vraag. En nu wij beiden het principieel verschil tusschen de twee systemen goed onder de oogen hebben gezien en, dunkt mij, ook duidelijk geformuleerd hebben, moeten wij het aan iederen directeur overlaten te beslissen welk systeem op zijn verzameling toe te passen.

Behoef ik hier nog bij te voegen, dat het mij persoonlijk ten zeerste zou verheugen het Utrechtsche museum te zien optreden met al de aanspraken van een naar buiten werkende kracht, onder uwe uitnemende leiding het practische leven ten goede komend?

Met de meeste hoogachting

Uw d. w.

A. Prr.

Berichten over Nederlandsche Musea.

Rijks Museum van Schilderijen.

De verzameling Schilderijen heeft, wat de plaatsing betreft in het einde van het vorige en het begin van dit jaar een groote omwenteling ondergaan.

Aanleiding daartoe was de ingebruikstelling van het zoogenaamde Fragmenten-gebouw dat plaats aanbood om al de schilderijen na 1800 geschilderd op te nemen en bovendien ruimte liet tot plaatsing van schilderijen uit de oudere scholen belangrijk alleen uit het oogpunt van kunst- en beschavingsgeschiedenis.

Deze verhuizing moest echter, in verband met eene noodzakelijke uitbreiding van localiteit ten behoeve van het Nederlandsch Museum voor geschiedenis en kunst gepaard gaan met een overbrengen van de schilderijen vormende de historische galerij uit de zoogenaamde admiralenzaal naar de hoofdverdieping van het Rijks Museum. Aldaar waren nu beschikbaar gekomen de voormalige Waterloo-zaal en drie zalen daarbij aansluitende t. w. twee waarin de hedendaagsche kunst tentoongesteld was geweest en die waarin de 18^e Eeuwsche gegroepeerd was om het groote Regentenstuk van Corn. Troost. Deze laatste werd grootendeels overgebracht naar het Westelijk Paviljoen.

Er was dus veel ruimte beschikbaar zoodat zich de gelegenheid aanbood de geheele verzameling eenigszins systematisch te schikken.

Eene eerste poging daartoe is thans tot stand gekomen. De ondervinding zal uitwijzen of deze proeve als geslaagd is te beschouwen, zeker is 't dat gaandeweg verbeteringen aan te brengen zullen zijn.

In 't kort wensch ik hier een overzicht te geven van de tot stand gekomen verandering.

De verzameling oude schilderijen was in den laatsten tijd aanmerkelijk uitgebreid door het legaat van den heer D. Franken Dzn., door aankoop van een groot gedeelte der verzameling Gijsbert de Clercq, door den afstand in bruikleen van de Gemeente Amsterdam van een reeks schilderijen, meest Regentenstukken afkomstig van het Raadhuis en van 6 stukken door genoemden heer de Clercq aan de Gemeente geschonken. Voorts van eenige stukken toebehoorende aan mr. de Nerée van Babberich en van twee groote doeken van Barent Graat, toebehoorende aan Jhr. Ortt van Schonauwen, voorstellende de een Johan Ortt heer van Breukelen en Nyenrode te paard, de ander zijn broeder Abraham Ortt. Dan van 8 portretstukken afkomstig van het Rijpenhofje waaraan over 6 maanden het portret van Gose Centen door Rembrandt, onlangs door Dr. Bredius als zoodanig herkend, zal worden toegevoegd; eindelijk door de laatste aankopen. Er wachten dus ongeveer 85 schilderijen op plaatsing.

Gaandeweg had zich bij mij de overtuiging gevestigd dat het wenschelijk was de meest kenmerkende Schutters- en Regentenstukken zoodanig te plaatsen dat deze goed «op de hand» konden worden gezien en ter onderlinge vergelijking bijeen geplaatst; bovendien lachte mij het denkbeeld zeer toe deze groote doeken tot een monumentaal geheel te vereenigen. Dit denkbeeld vond bij velen instemming niet het minst bij collega's en kunstmannen in binnen- en buitenland. De groote portrettenzaal, die reeds sedert de Oranje-Nassau-tentoonstelling, toen er alle portretten onzer Oranje-Vorsten uit verwijderd waren, voor een deel ledig was gekomen, was daarvoor aangewezen. Deze werd, nadat de muren opnieuw waren beschilderd, nu voor «Schutters- en Regentenzaal» bestemd. Met genoegen constateer ik dat de pers zich zeer gunstig over deze nieuwe inrichting heeft uitgelaten en voorts dat ik reeds de bewijzen heb ontvangen dat vreemde kunstgeleerden zich er door opgewekt gevoelen tot eene bestudeering van dit monumentale gedeelte der Nederlandsche Schilderschool.

Een grief in de inrichting van ons Museum, die zich gaandeweg openbaart bij de vermeerdering der verzameling, maar die zeker den ontwerper niet te sterk mag aangerekend worden daar niemand voorzien kon dat binnen een kort tijdsverloop de collectie zoodanig zou worden uitgebreid, is dat de decoratie van vele zalen te veel verband houdt met het daarin tentoongestelde waardoor de plaats van sommige

verzamelingen als vastgelegd werd. Ik behoef slechts te wijzen op de zalen aangewezen voor de collecties Dupper, I. S. H. van de Poll, de Witte van Citters, Van der Hoop, Liotard en eindelijk op de moderne afdeelingen. Ik heb mij dan ook verplicht gezien na de ontruiming der moderne schilderijen met dit stelsel te breken en alleen dan rekening te houden met de bestemming door de versiering aangegeven wanneer dit was overeen te brengen met de naar mijn oordeel meer rationeële schikking der schilderijen.

Zoo werden de schilderijen vormende de verzamelingen Van de Poll en Dupper overgebracht van den oostelijken naar den westelijken vleugel in twee zalen aansluitende met de verzameling Van der Hoop waarmede zij een goed geheel vormen, zoowel wegens het gehalte der stukken als wegens hunne gelijksoortige belijsting.

Door de overbrenging der Van de Poll- en Dupperverzamelingen kwamen twee zalen vrij waarin een honderdtal schilderijen konden worden opgenomen welke in min of meer chronologische orde in aansluiting gebracht werden met die in de twee voorafgaande zalen, zoodat men nu een serie van 4 zalen verkregen heeft, bevattende Hollandsche Kunst beginnende met de primitieven en voortgaande tot omstreeks de laatste helft der 17^e Eeuw; uitlopende op de zaal met de corporatiestukken en op die waarin de Staalmeesters en de Anatomie van Dr. Deyman van Rembrandt op noord-zijlicht hangen.

De kleine kabinetten aan den voorgevel zijn weinig veranderd, aldaar bleven wegens het uitstekende licht de beste stukken der Hollandsche School tentoongesteld, enkele groote van den eersten rang in de oostelijke en de fijnere kabinetstukken in de westelijke.

Twee zalen in den oostelijken vleugel waren nu beschikbaar tot herberging van de zoogenaamde Historische Galerij: de kleinere bestemd voor de portretten van de Vorsten uit de huizen van Oranje-Nassau en Nassau-Dietz tot op den Koning-Stadhouder Willem III en Hendrik Casimir I, de grootere, de voormalige Waterloo-zaal, tot opname van de portretten uit het Oranje-huis tot op Prins Willem V, die van vreemde Vorsten, veldoversten en Staatslieden, eindelijk van de schilderijen en portretten betrekking hebbende op leger, vloot en koloniën.

Uitteraard viel het tentoonstellen in eene beperkte ruimte van zoo vele schilderijen van zeer verschillend kunstgehalte niet mede; zoo-veel mogelijk werd aan de ruimte tegemoet gekomen door de verdeeling der groote zaal door dwarsschotten in 5 afdeelingen ieder van 2 kabinetten zoodat bij het ophangen eenigszins systematisch te werk kon worden gegaan; maar waar men rekening te houden had behalve met de groepeeringsmet de afmetingen van sommige zeer groote doeken, met het groote verschil in kunstgehalte der schilderijen vooral der portretten, met de goed en minder goed verlichte wanden enz. stuitte men op allerlei moeilijkheden,

De nieuwe Historische Galerij betreffende van de Oranje-zaal vindt men in de eerste afdeeling rechts de voortzetting der Oranje-portretten, links de portretten van vreemde vorsten benevens de twaalf tafereelen uit den opstand der Batavieren tegen de Romeinen door Otto Venius geschilderd en in 1613 door de Staten Generaal aangekocht. Deze stukken wier kunstwaarde niet groot is, namen in de eigenlijke kunstverzameling een te groote plaats in; aldaar had men met één der twaalf kunnen volstaan. Ik was gelukkig in het min of meer historische der voorstellingen eene aanleiding te vinden om ze daaruit te lichten en in de nieuwe afdeeling op goed licht te hangen.

Twee wanden tegenover den ingang zijn behangen met de vele kleine portretten der Oranje-Vorsten en hunne krijgsmakkers uit het huis Honselaarsdijk afkomstig. Daarmede sluiten aan in de tweede afdeeling vier wanden met portretten van veldoversten, afbeeldingen van gebeurtenissen uit de oorlogen te velde, portretten van staatslieden en van andere beroemde personen.

In deze afdeeling is ook een begin gemaakt met ons zeewezen dat verderop de geheele zaal vult. Een kabinet, het middelste, bevat de portretten uit het geslacht de Ruyter; in het laatste zijn de met de pen geteekende schilderijen van Willem Van de Velde den Ouden bij elkaar opgehangen; op dezen werden de opschriften aangebracht. Ik maak hier met dankbaarheid melding van de aanwijzing mij door den heer Haverkorn van Rijsewijk verstrekt ten aanzien van de penteekening onder No. 1502 van den catalogus Bredius vermeld als de tocht naar Chattam, maar die in werkelijkheid voorstelt een mislukten aanval der Engelschen op de retour-koopvaardijvloot in de haven te Bergen in Noorwegen in 1665.

In de galerij leidende naar de Rembrandtzaal, de zoogenaamde Eeregalerij, hadden ook veranderingen plaats; eenige belangrijke schutstukken werden tot op de lambrizeering neder gelaten, verschillende schilderijen werden er uit verwijderd om in de nieuw ingerichte zalen als middenstukken dienst te doen; de rijk gebeeldhouwde lijsten om de portretten van Van Beverningh en echtgenoot door Jan de Baen werden opnieuw verguld. Aldaar werd afgezien van eene plaatsing schoolsgewijze of in chronologische orde der schilderijen omdat men door de ongelijkmatige verlichting der wanden te veel gebonden is evenals door de afmetingen en qualiteit der stukken.

Door de nieuwe installatie is nu verkregen dat het museum thans in twee deelen gesplitst is; de oostelijke helft welke bevat de doorlopende collectie Hollandsche kunst benevens een zaal aan de vreemde scholen gewijd en de zaal voor de corporatiestukken. De westelijke helft bevat de collectie-schenken die bijeen behooren te blijven, t.w. Van der Hoop, I. S. H. van de Poll, Dupper, de Witte van Citters, I. S. R. van de Poll, dan de schildersportretten, de por-

tretten uit het huis van Oranje-Nassau en de Historische Galerij.

Of de nieuwe inrichting eene verbetering zal blijken moet de tijd leeren. Op een punt wensch ik echter te wijzen, namelijk dat opzettelijk vermeden is in de kleine kabinetten aan den voorgevel de schilderijen van één meester naast elkander te hangen en wel uit vrees van eentonigheid. Hoe dikwijls toch krijgt men door harmonische tegenstelling hetzij in onderwerp, hetzij in kleur een goed geheel, terwijl men juist zulk een tegenstelling bij de werken van één meester der Oud-Hollandsche school slechts zeer zelden vindt; daarenboven zijn van meesters als Steen, Wouwerman, Ruysdael, Metz, Dou, de Hooch enz. wier werken men ter vergelijking bijeen zou willen brengen, de meersterstukken in de collectie-schenkingen te vinden en die mogen daaruit niet verwijderd worden; het beste zou dus in deze separate tentoonstellingen ontbreken.

Ik mag niet onvermeld laten dat de heer W. Steenhoff als assistent aan het museum van schilderijen verbonden, mij bij deze verschikking der schilderijen krachtdadig terzijde heeft gestaan.

B. W. F. RIEMSDIJK.

Nederlandsch museum voor geschiedenis en kunst.

Een beeldhouwwerk van Hendrik de Keyser.

Een merkwaardige aankoop, door de Vereniging Rembrandt, de marmeren buste van Hendrik de Keyser. Een energiek werk als dit komt den hoogen dunk, welken wij van zijn talent hebben, versterken.

Het is een portret van een vijftigjarigen man, met kort geknipt haar, puntbaardje en knevel, in burgerkleeding. Aan den achterkant is een monogram ingebeiteld, de letters H. D. K. door elkaar, met het jaartal 1608.

Duiden de letters op den naam van Hendrik de Keyser, de stijl is voldoende om met zeer veel waarschijnlijkheid dit beeldhouwwerk den grooten Nederlandschen artiest toe te schrijven. Wij hebben hier weer te doen met het beweeglijk-naturalistische modelé dat wij kennen van de graftombe van den Zwijger te Delft en van het gevoelige kleine model in gebakken aarde van den dooden prins, in het Rijksmuseum. De onge Kunstelde houding van den kop, heel even naar links gebogen, met flinken oogopslag, de krachtig gebulte kaakspieren, de vleezige neus, het fijn geschulpte oor, de vlotte overgangen tusschen de reliefs geven een indruk van waar leven, van een diep gevoeld en tevens gemakkelijk begrepen model.

Voorts treft ons in deze kunst het geheel vrij zijn van classicisme. Wij zijn hier echt nationaal. Er zit, ik zou haast zeggen, iets ruws in

dit beeld dat wij in geen ander land vinden; in dit werk is heelemaal niets van het cosmopolitische te vinden dat zelfs bij de besten der tijdgenooten ontgoocheland werkt.

Om de kunst van de Keijser te karakteriseeren, wil ik de uitdrukkelijk «eenvoudig burgerlijk» gebruiken, zonder daaraan iets verkleineerends te hechten. Bij een onlangs gebracht bezoek aan de graftombe te Delft, viel het mij weer op hoe weinig «monumentaal» de beelden hier eigenlijk zijn. Het is mogelijk dat zij meer dan levensgroot zijn, maar door de portret-getrouwe behandeling krijgt men in elk geval den indruk wezens met normale proportiën voor zich te zien. Zelfs de vier allegorische hoekfiguren hebben daardoor iets gemeenzaams behouden.

Deze eigenschap zet de Keyser apart in zijn tijd.

Ontegenzeglijk vinden wij in hem weer de gezonde tradities terug welke wij zoo bewonderen in de weinige overblijfselen van de Noord-Nederlandsche vijftiende-eeuwsche houtsculpture. Hetzelfde gevoel voor schilderachtige verdeling van licht en donker, maar hier vermeerderd met een vaster begrip van wat de plastiek toekomt.

A. PTT.

Mauritshuis.

Door Graaf van Lijnden te Lisse werd in November 1899 aan het Mauritshuis in bruikleen afgestaan eene belangrijke collectie van 21 schilderijen. Deze collectie, waarvan reeds enkele stukken verkocht zijn, behoorde indertijd tot het kabinet, dat hier ter stede werd bijeengebracht door wijlen jhr. Steengracht, tijdens deze directeur van het Mauritshuis was. Na den dood van dezen kunstvriend, die in zijn tijd bekend stond als een groot kenner van onze oude kunst, werd zijne collectie gesplitst. Het tegenwoordig kabinet-Steengracht vormt daarvan het grootste gedeelte. Een kleiner gedeelte kwam aan zijne dochter, mevrouw van Pallandt. Tot aan haren dood, nu eenige maanden geleden, bleven de schilderijen in hare woning, het bekende met klimop begroeide huis aan den Vijverberg, niet ver van het museum-Steengracht. Zij werden geërfd door den inbruikleengever, den schoonzoon van mevrouw van Palland-Steengracht, graaf van Lijnden, die eenige dagen geleden, na eene langdurige ziekte het tijdige met het eeuwige verwisselde.

De meeste der schilderijen werden geëxposeerd op de tentoonstelling van oude meesters te 's Gravenhage gehouden ten behoeve der watersnoodlijdenden in 1881.

De parel der collectie is zeker wel een klein eikenhouten paneeltje van Frans Hals (de afmetingen bedragen slechts 0.472 bij 0.343). 't Is een meesterlijk in elkaar gesmeerd portret van een welgedaan magistraat in zwart gewaad, met platten witten kraag.

Sober van kleur, zooals Frans Hals altijd is, doch niet zoo matzwartachtig als soms in zijne portretstukken van grootere afmeting, is dit juweeltje onder zijne kleinere portretten, nog rijper en krachtiger dan 't mansportretje dat 't Mauritshuis reeds van hem bezat. Het is gemerkt »F. H.«

In de tweede plaats verdienen vermelding de beide Weenixen, vader en zoon. Van den ouderen Jan Baptist Weenix is er eene voorstelling van het Italiaansch landleven met fraaie figuurgroepen. Deze laatste herinneren sterk aan Jan Steen, terwijl het landschap volstrekt niet gemaniëreerd is. Jan Baptist, die reeds op 18-jarigen leeftijd 't huwelijksbootje instapte, had volgens Houbraken een onweerstaanbaren lust om Italië te bezoeken, 't geen hem eerst door zijne moeder, later ook door zijne vrouw verhinderd werd. Na eene heimelijke poging tot vluchten (hij werd door de vrienden zijner vrouw in Rotterdam opgepikt) vertrok hij dan toch eindelijk, zooals 't heette voor 4 maanden naar Rome, alwaar zijn bijnaam in »de Roomsche bent« de Ratel was (wegens een spraakgebrek).

De 4 maanden werden 4 jaar en hoewel hij volop werk had, eerst bij kardinaal Pamfilio en later bij Paus Innocentius X, werd zijn verlangen naar vrouw en kind te groot en reisde hij weer heimelijk naar 't vaderland terug, waar hij zich vestigde op 't oud adelijk Huys ter Mey, twee uren boven Utrecht bij het dorp de Haar.

Hier schilderde hij dan ook bovengenoemd stuk, luidens de inscriptie in den rechter benedenhoek: »Gio Battista Weenix, A 1655 10 m/20 d. Op het huys ter Mey«. Het stuk is op cederhouten paneel, hoog 0,683, breed 0,875. Hij bezocht Italie van 1641 tot 1645. 't Is dus wel eigenaardig dat hij tien jaren later nog studiestof genoeg had om die in 't vaderland te verwerken.

Van den zoon Jan Weenix is »dood wild«, een haas, patrijzen en jachtgerij, een meesterstuk van fijnschildering, scherp gezien en toch niet rammelend, Het is op doek h. 1.153, b. 0.922.

Een belangrijk stuk is een man met gitaar, van Pieter Symonsz. Potter, eikenh., h. 0.492, b. 0.383. Van dezen meester, die alles schilderde, historie, genre, landschap, maar vooral stillevens, bezit het museum te Berlijn een «vanitas«, 't Rijksmuseum een stillevens, terwijl 't Mauritshuis een onbeduidend landschap van hem bezit. Het is een aardig klein stukje, in opvatting eenigzins aan ter Borch doende denken en is geteekend: «P. Potter f. an^o. 1636«.

Met eene copie van Govert Flinck (?) naar den Rembrandt in Buckingham Palace van 1638, in Bode, dl. I No. 221 beschreven als «Christus erscheint der Magdalena als Gärtner«, behoorde de Pieter Potter tot de nalatenschap van Paulus Potter, daar beide stukken verkocht werden op de veiling L. L. van Rheenen, 's Gravenhage 7 Juni 1820, welke verkooping uitsluitend stukken bevatte «welke

sedert eenen onheugelijken tijd in het na te melden huis, waarin dezelve verkocht zullen worden, bewaard zijn gebleven; kunnende naar waarheid gezegd worden, dat dezelve afkomstig zijn uit den boedel van den vermaarden kunstschilder Paulus Potter, wiens weduwe Adriana van Balkenende in tweede huwelijk is getrouwd geweest met Dirk Jansz. van Reenen, overgrootvader van wijlen voornoemden heer Mr. L. L. van Reenen. Links zijn de personen, die de helling afdalen, alsook 't panorama op Jeruzalem weggelaten. Ook is 't doek, h. slechts 0.535, b. slechts 0.41, terwijl de afmetingen van den Rembraudt grooter zijn. Het is rechts gemerkt: «Gt. F.»

Niettegenstaande 't voorkomen dezer schilderij op die veiling van Reenen, 7 Juni 1820, door den heer W. Martin te Leiden gevonden, hecht ik niet veel waarde aan deze handteekening van Govert Flinck, terwijl het schilderwerk mij ook niet 17de eeuwisch Hollandsch voorkomt, doch mij sterk aan C. Dietrich doet denken.

De Potter bracht op genoemde veiling op f 210.—, de zoogenaamde Govert Flinck f 54.—.

Verder een karakteristiek stuk van Egbert van der Poel, »vrouw op een deel«, eikenh. h. 0.35, b. 0.49.

Claes Pietersz. Berchem, «vee», eikenh., h. 0.296, b. 0.233, get. «Berchem».

Pieter Cornelisz. van Slingelandt, «interieur», eikenh., h. 0.212, b. 0.275. Goed.

Rachel Ruysch, «bloemstuk», doek, h. 0.47, b. 0.375, get.: «Rachel Ruysch».

Jan Franciscus Soolmaker, «Italiaansch landschap met vee», doek, h. 0.366, b. 0.413.

Jan van der Meer de jonge, «berglandschap», koper, h. 0.259, b. 0.35.

Simon van der Does «schapen», eikenh., h. 0.174, b. 0.125, Een aardig stukje.

Adriaen van de Velde «bok en schaap», eikenh., h. 0.138, b. 0.125, Een aardig, frisch stukje.

Richard Brakenburgh «interieur met verscheidene personen», doek, h. 0.765, b. 0.877, voor dezen meester een fraai specimen.

Jan Wijnants, «landschap», eikenh., h. 0.197, b. 0.151, een uitmuntend landschapje.

Frederick de Moucheron, «boschrijk landschap», eikenh., h. 0.289, b. 0.238, zou op 't eerste gezicht eer aan J. Both dan aan dezen meester herinneren. Vooral de lucht is zeer Bothachtig, het is gemerkt: «Moucheron F.»

«Ruiterij in een legerkamp», eikenh., h. 0.023, b. 0.32, wordt toegeschreven aan Ph. Wouwerman, wiens valsche monogram Ph. W. er ook op staat.

Het is duidelijk dat deze schilderij met Ph. Wouwerman niets heeft uit te staan. Op de tentoonstelling van 1881 stond 't als Pieter Wouwerman.

Gerard de Laïresse, «Mars en Venus, doek, h. 0.683, b. 0.51, kan evenals de overige werken van dezen meester mij niet bekooren.

Wie zal uitmaken wat het volgende is? Een man en vrouw zitten bij kaarslicht in eene nis geld te wegen. Eene roode draperie is rechts opgenomen en valt beneden over eene globe. Het paneel, h. 0.281, b. 0.246 geldt als een origineele Dou. Bij Smith heb ik de voorstelling niet aangetroffen en in strijd met Dr. C. Hofstede de Groot, die het als origineel beschouwt, althans niet als eene copie naar Dou, ben ik geneigd hierin eene copie naar Dou te zien.

Kunsthistorisch is van belang een klein panceltje voorstellende «eene heilige familie» van Nicolaas Wieling, h. 0,30, b. 0. 24.

Nicolaus Wieling of Willing was historieschilder, geboortig uit den Haag en leerling van Augustinus Terwesten. Hij was een der oprichters van de Haagsche Schilderkamer, alwaar hij reeds ingeschreven was in 1661. Volgens van Gool heeft hij fraaie werken voor den graaf van Hoorn gemaakt. Bij zijn verdere levensberichten in zijne «Nieuwe Schouwburg», dl. I, bl. 58 en 59, is van Gool niet nauwkeurig. Juister is ingelicht Friedrich Nicolai in zijn «Beschreibung der Königl. Residenzstädte Berlin und Potsdam, Anhang oder Nachrichten von den . . . , Malern . . . , Berlin und Stettin 1786.»

In 1667 werd Wieling als Hofschilder naar Berlijn geroepen (van Gool zegt 1671). Hij kreeg 1000 Rthl, traktement, vrij woning en 100 Rth. reisgeld. In 1668 werd de bezoldiging op 1200 Rthl. gebracht. Hij stierf te Berlijn in 't jaar 1681 (van Gool zegt 1689). Hij liet een zoon Nicolaas achter, die eveneens schilder was en in 1711 om een plaats aan de academie te Berlijn vroeg.

Een groot doek, schepen in een haven, van Abraham Storck, wordt op 't oogenblik nog verdoekt.

C. H. C. FLUGI VAN ASPERMONT.

Museum voor de provincie en de stad Groningen.

Het Groningsch Museum is wederom met eenige belangrijke kunstwerken verrijkt. Ten huize van den in het vorige jaar overleden heer mr. E. J. M. I. Canter Cremers, rechter der rechtbank te Heerenveen, waren sinds jaren een groot aantal geschilderde portretten geborgen, daarheen ongeveer een 40-tal jaren geleden uit diens ouderlijk huis in de Heerenstraat te Groningen overgebracht en gedeeltelijk uit de nalatenschap van mr. I. F. Nicolai Cremers.

De familie van wijlen den heer Cremers had de welwillendheid aan het Groningsch Museum uit die portretten, waarvan de meesten in een slechten staat van onderhoud waren, de gelegenheid te geven datgene te zoeken, wat voor Groningen en dus voor het Groningsch Museum van belang en waarde kon zijn. Door den conservator mr. J. A. Feith werden een twaalfstal portretten uitgezocht, waarvan de wapens, de opschriften of de namen der schilders op verwantschap met Groningen wezen. Zoo kwamen voor den dag een viertal goede portretten van den Groningschen schilder J. J. de Stomme, van wien zeer weinige werken bekend zijn. Onder deze trekt vooral de aandacht het portret van een in 1656 geschilderd kinderlijkje. Dit schilderstuk heeft echter vooral historische waarde, omdat men het kind, waarvan de lijkkeur zeer verdienstelijk is weergegeven, heeft afgebeeld in een lijkwa, versierd met sterretjes, palmtakjes en kruisjes en met de letters I H S op de borst en H G K aan het voeteneinde, een gebruik dat te Groningen bij resolutie van Burg. en Raad van 18 Dec. 1627 was verboden op boete van 25 Car. gulden en hetwelk menigmaal, blijkens de rekeningen van den stads-advocaat-fiscaal, is vervolgd en gestraft. De bedoelde schilderij wordt thans gerestaureerd door den kunstschilder H. Boss te Groningen.

Ook ontdekte de conservator aldaar de planken van een uit elkaar genomen schilderij, waarvan de verlaagde planken daar was losgesprongen en waarvan het schilderwerk met een laag vuil was bedekt. De kleedij der voorgestelde personen deed aan pl.m. 1530 denken. Aangezien uit dien tijd schilderijen vrij zeldzaam zijn, verzocht de conservator ook deze oude schilderij te mogen ontvangen voor het Museum, hetgeen hem gaarne werd toegestaan. Te Groningen werden de planken zorgvuldig gereinigd en aan elkaar gepast en bleek de schilderij nog volkomen compleet te zijn. De heer Feith meende toen in het schilderstuk een werk van den bekenden Jan van Scorel te herkennen en won daarover het oordeel in van Dr. Hofstede de Groot. Deze bevestigde die meening en beschouwde dit schilderstuk als een der beste werken van dien schilder. Van elders (zie o.a. Gron. Volks-Almanak 1893 blz. 24) is bekend, dat Jan van Scorel eenige jaren in deze streken heeft vertoefd en o.a. in de abdij van Aduard, ten tijde van den kunstlievenden abt Johannes Reecamp, eenigen tijd werkzaam is geweest. De thans ontdekte schilderij is uit een echt Groningsche familie afkomstig en daarin van geslacht tot geslacht bewaard. De afmetingen zijn 1.66 bij 1.29 M. Het stuk stelt voor een familietafeel, een vader, moeder en vier kinderen staande rondom eene tafel, starende met droeve blikken naar het lijkje van een klein kind, dat op de tafel ligt. De vader heeft een opengeslagen boek voor zich liggen, de tafel is met een prachtig gekleurd kleed van geel en groen gedekt, de achtergrond wordt gevormd door een landschap in half Duitschen, half

klassieken stijl. Al heeft het schilderwerk, vooral van de boomen, hier en daar geleden, merkwaardigerwijze zijn de gezichten der zeven personen geheel ongeschonden gebleven, zij hebben een uitnemende vleeschkleur en zeer treffende uitdrukkingen der oogen. De schilderij is naar Berlijn opgezonden, om door de bekwame handen van prof. Hauser te worden gerestaureerd.

Met groote dankbaarheid zijn deze schilderstukken door het Groningsch Museum aanvaard.

(Prov. Gron. Courant.)

Urnen-vondsten in Drente.

Het bijna afgelopen jaar is voor het provinciaal museum van oudheden enz. in Drente een der belangrijkste geweest van zijn ruim 40 jarig bestaan. En niet zonder blijdschap kan vastgesteld worden, dat ook de Staten van dit gewest het hebben getoond door, behalve het gewone jaarlijksch subsidie van f 300.—, een buitengewoon subsidie te verleenen van het dubbele dier som. Eene korte mededeeling omtrent de aanleiding tot dit besluit der Staten moge hier plaats vinden.

In Maart werden in de omstreken van Odoorn en Emmen eenige urnen opgegraven, die een type vertoonden, gansch en al afwijkende van de tot nu toe gevondene. Van urnen kan men dan ook eigenlijk niet spreken, en vooral niet sedert de latere aanwinsten van het museum, alle afkomstig uit denzelfden hoek van Drente, en alle vertoonende groote overeenkomst in menig opzicht onder elkaar, doch niet met de bekende urnen. Het waren meestal voorwerpen voor huishoudelijk gebruik, van aarde vervaardigd, sommige doorgebakken, doch voor een groot deel blijkbaar niet afgewerkt. Naast karaffen met stoppen en voorwerpen in den vorm van suikerpotten met deksels werden aangevoerd vaasjes van allerlei vorm, soms door een of meer tusschenschotten verdeeld in 2, 3 of 4 afdeelingen. De stoppen der karaffen vertoonden somwijlen menschenhoofden, terwijl ook voorkwamen eene soort bank op 4 pooten, waarop een hond of schaap lag; deze dieren waren niet aan hun voetstuk bevestigd doch lagen los daarop. De eerste bezending werd vrij spoedig gevolgd door eene tweede, de tweede door eene derde, en zoo was de zomer nog niet in het land, of het Staten-subsidie van f 300.— was meer dan op. Op verzoek van de museum-commissie werd verleend een buitengewoon subsidie, en wel tot bovengenoemd bedrag. Voor de herfst in aantocht was, waren ook deze gelden besteed en moest de commissie hulp zoeken in een renteloos voorschot, haar door de vereniging Rembrandt welwillend verstrekt. Honderden en nog eens honderden voorwerpen zijn zodoende in ons bezit gekomen.

De vinders van al die zaken trachtten natuurlijk zoo hoog mogelijke prijzen te bedingen, en het was daarom, dat zij zich niet alleen in betrekking stelden tot ons museum, maar ook andere betrekkingen zochten aan te knopen; wanneer zij zich evenwel wendden tot een mijner collega's, werden zij verwezen naar mij en kwamen de voorwerpen terecht in het Asser museum. Een godsdienst-onderwijzer ter plaatse, wiens vader in Edam woonde, kocht echter in het begin veel op en zoo werden, via nog andere tusschenstations, verscheidene zaken aangekocht door het rijksmuseum te Leiden. En toen werd geboren eene questie ter vermelding waardig.

De ambtenaar te Leiden, aan wien door Dr. Pleyte werd opgedragen het reinigen der voorwerpen, was nauwelijks met dit werk begonnen, of hij ervoer, dat zij niet zoo goed tegen water bestand bleken, als de vroeger aangebrachte urnen. Van doorbakken was geen sprake geweest, zoodat sommige stukken zelfs bijna geheel in deeg of modder overgingen. Onmiddellijk stelde hij zijn chef hiernede in kennis, wiens aandacht reeds was getrokken hierdoor, dat al die karaffen, tonnetjes enz. sterk deden denken aan een herberg-inventaris ten platten lande. De ontdekking van zijn amanuensis versterkte zijn vrees, of de voorwerpen inderdaad echt waren, dan of misschien moest worden gedacht aan namaak door personen, ter plaatse wonende en voornamelijk bekend met het interieur van eene herberg. Een vriend, wiens advies werd ingewonnen, achtte ook de zaak niet zonder bedenking. Toen kwam daarbij eene mededeeling uit Amsterdam, dat een paar oud-kolonisten van Veenhuizen te Odoorn en Emmen zich den tijd zouden korten met het vervaardigen van quasi-oud vaatwerk. Voegt men daarbij, dat de wijze van fabricage geheel afweek van wat tot nu toe bekend was, dat sommige voorwerpen behandeld waren met eene kleurstof, die in water verdween, dat niet *enkele* voorwerpen werden gevonden, doch zeer velen tegelijk, dan mag de twijfel van Dr. Pleijte niet ongegrond worden geacht. En zeer zeker was terstond vast te stellen, dat het gevondene althans niet was uit den tijd der vroeger gedolven urnen.

Hij besloot dan ook zich door een persoonlijk onderzoek ter plaatse meerdere gegevens te verschaffen, en kwam op Vrijdag 11 Augustus te Assen. Immers ik had hem medegedeeld, dat, mochten misschien sommige voorwerpen hun ontstaan kunnen te danken hebben aan Veenhuizers of Odoorners, dit zeer zeker het geval niet kon zijn met andere, die ingeval van namaak eene kennis veronderstelden, welke zulken personen vreemd moest zijn. Na reeds Vrijdagmiddag de gedachtenwisseling geopend te hebben, beschouwden de heer Pleijte en ik den volgenden morgen verschillende der laatste aankopen van het Drentsche museum, en ook de heer Pleijte achtte vervaardiging van sommige stukken door Veenhuizers en consorten niet zeer waarschijnlijk. Tevens stelde hij vast de aanwezigheid van Frankische ornamenten op zeer vele

of bijna alle voorwerpen. Dit bevestigde dus, dat zij in geen geval stamden uit denzelfden tijd als de reeds bekende urnen; een groot bezwaar was daarmede uit den weg geruimd: de tonnetjes, die om hunne vormen jonger moesten zijn dan uit den Romeinschen tijd, konden dagteekenen uit den Frankischen.

Verder kon gewezen worden op het door Picardt medegedeelde omtrent de stad Hunsow, die in de buurt zoude gelegen hebben van de laatste opgravingen. Het erfgerucht verhaalde n.l. in zijn tijd, dat die stad gelegen aan de Hunse aan de zijde van Odoorn in 808 zoude verwoest zijn door de Noormannen onder den koningszoon Olaus¹⁾. En al mag men eene mondelinge overlevering niet in allen deele vertrouwen, zeer zeker heeft een erfgerucht een grond van waarheid in zich. Het was dan ook daarom, dat in 1843 door de Staten van Drente werd benoemd eene commissie, die de noodige gegevens zou verzamelen omtrent hetgeen van de vroegere aanwezigheid dier stad kon blijken²⁾. De commissie vatte echter hare taak zeer gemakkelijk op; zij toog henen ter plaatse, waar ongeveer de stad zoude hebben bestaan, en vestte haar hoofdkwartier in eene tent met de Nederlandsche vlag in top, terwijl Bordeaux en andere wijn de haren versterkte tegen de hitte der zon. En is het groot wonder, de commissie vond niets, zegge niets. Zij wanhoopte aan hare zending en liet eens wat graven, doch zonder resultaat. Met de kous op den kop naar huis, dat kon echter niet, en waar Picardt de straten en pleinen van het »nest der Huynen« had beschreven, daar moest dus in zijn tijd wel iets bestaan hebben. De ijverige commissie loofde dus uit een halven gouden Willem aan hem, die haar aanwijzingen zou doen, waaruit licht geboren werd. Spoedig werd de premie verdiend door een boerenknecht, die blootlegde een stuk straat, geplaveid met de heerlijk ronde keien, te vinden in de boerenloegen der Drentsche dorpen. Een officieel rapport van de loflijke commissie bezitten wij helaas niet. Maar gelukkig hebben de bekende 3 Drentsche Podagrysten ons gegeven eene schetskaart van het aanwezige, welke kaart met geringe wijziging ook is te vinden in Pleyte's Oudheden. En als vaststaand kan nu worden medegedeeld, dat zeer zeker ter plaatse, waar de stad Hunsow zoude gelegen hebben, in vroeger tijden geweest is een dorp, aangelegd op dezelfde wijze als de oude dorpen daar in den omtrek. De Valtherbrug verbond dit dorp oostwaarts met het Groningsche. Blijkbaar waren de huizen (hutten) van hout en leem, immers geen spoor van steen hebben zij achtergelaten. Eene raseering in oorlogstijd, waardoor zij in de vlammen opgingen, is aan te nemen. Dat dit zoude geschied zijn door de Noormannen in 808 onder Olaus, zoon van den Deenschen koning Godfried, is zeer

1) J. Picardt, Antiquiteiten, bladz. 166-168.

2) Het volgende is ontleend aan Drenthe door Drie Drentsche Podagrysten, Koevorden 1845, deel II bladz. 64 vlg.

goed mogelijk, doch niet zeker; doch in verband met het erfgerucht mag wel aangenomen worden, dat omstreeks 808 (à 900) een dorp daar, waar later Hunsow werd aangewezen, van den aardbodem is verdwenen.

En dit is van groot belang voor onze zaak. Het vermoeden rijst toch bij ons op, of niet, toen de vijandelijke krijgers naderden, de bewoners en omwoners van het verdwenen dorp hunne voorwerpen voor huishoudelijk gebruik aan den bodem hebben toevertrouwd, of wel dat zij dit gedaan hebben omstreeks dien tijd. Na de raseering van het dorp is hunne bewaarplaats geraakt in het vergeetboek en eerst thans weder aan den dag gelegd.

Wij zouden dus voor ons hebben voorwerpen, voor ongeveer duizend jaar vervaardigd. Volkomen stemt hiermede overeen de aanwezigheid van Frankische ornamentiek, het gebezigd zijn van vormen, die herinneren aan het Frankische vaatwerk enz. gevonden in Friesche terpen.

Doch waarom komen juist nu al die voorwerpen voor den dag? Het antwoord hierop is zeer eenvoudig. Voor de verharding van wegen in den omtrek van Odoorn had men keien noodig, keiendelvers werden in het werk gesteld en dezen vonden het wel zoo gemakkelijk, de straten van Hunsow op te breken, dan veel grond te moeten omwoelen om de keien te vinden. Bij dat plunderen van Hunsow groeven zij enkele kleinere heuveltjes om. En ziet, terwijl de oude soort urnen alleen gevonden werd in grootere verhevenheden van den grond, kwamen uit de kleinere te voorschijn al die voorwerpen meestal voor huishoudelijk gebruik, versierd met Frankische motieven. Onder eene laag humus, door de hei gevormd en minstens eene eeuw of meer oud, ongewoelde grond, werd gevonden meestal gele gewoelde grond, met de hand te verwerken, waarin die voorwerpen geborgen waren. Enkelens dier heuveltjes waren zeer langwerpig en bevatten ongeveer 40 stuks. Toen de arbeiders eenmaal die ontdekking hadden gedaan, werden bijna alle verhevenheden van den bodem door hen omgeschoffeld en de uitslag was, dat honderden en honderden stuks te voorschijn kwamen. Vochtig, soms zeer vochtig, uit den grond gekomen, gaf de blakende zon dezen zomer hun eene tamelijke mate van vastheid, terwijl anders de haard hiervoor zorgen moest. Door veen en leem werden sommige aangetast en verkregen daardoor een ander uitzicht en eene grootere gevoeligheid voor inwerking van buitenaf dan de overige.

Het resultaat van onze ochtend-besprekingen was dus, dat de voorwerpen¹⁾ echt zouden zijn, doch niet dagteekenen van den tijd der reeds bekende urnen, maar ongeveer 1000 jaar oud zijn.

1) Natuurlijk globaal genomen: in overeenstemming met de gevondene kunnen vervalschingen zijn vervaardigd.

's Middags begaven wij ons allereerst naar den heer Hiegentlich, die voorwerpen had aangekocht, uit dezelfde streek afkomstig doch weder met geheel afwijkend type. Men vond daaronder een staand kruis, waarom zich een slang windt, zittende menschen, honden en beeren enz.; o. a. ook een soort peperbus met betrekkelijk groote gaten, overeenkomende met soortgelijke voorwerpen, zooals er reeds in het museum waren opgenomen en door ons 's morgens waren bezichtigd. Terstond kon Dr. Pleyte vaststellen, dat zij waren vervaardigd op dezelfde wijze en van gelijke stof, als de kandelaars in de oudste christenkerken in ons land; zij waren eveneens rood gekleurd; het kruis met den slang deed natuurlijk denken aan christelijke ornamentiek. Vrij zeker konden dus deze voorwerpen geacht worden 800 á 1000 jaar oud te zijn. Opmerkelijk was echter, dat deze voorwerpen gevonden waren bij en onder dezelfde omstandigheden als die in het museum en dat zij wederom vertoonden Frankische ornamentiek. Zoodoende werd eene welkome bevestiging gevonden van hetgeen dien morgen als hoogstwaarschijnlijk was vastgesteld. Ook werd overeenkomst vastgesteld van enkele voorwerpen met urnen uit de heemsteden.

Een onderzoek ter plaatse werd des Zondags ondernomen. Te Exlo bij den burgemeester van Odoorn, J. G. Borgesius, werden mededeelingen ontvangen omtrent het in zijne tegenwoordigheid opgraven van vaatwerk, die wezen op het betrouwbare van vele ontvangen mededeelingen omtrent de vondsten; tevens werd hij bekend gemaakt met de verschillende gronden, waarop het resultaat van den vorigen dag was vastgesteld. Het terrein werd onderzocht en bevonden als was verhaald, terwijl ook nog enkele achtergebleven scherven werden medegenomen. Ten slotte werd nog opgegraven een stuk vaasje met Frankische motieven, dat gevonden werd bij scherven van een oud soort urn en houtskool.

Alleszins was dus het onderzoek geslaagd en de gemoederen, die zeer in beroering waren gebracht geworden door Dr. Pleyte's twijfel, keerden weer terug tot hunne oude rust. Ook Gedeputeerde Staten van Drente, die naar aanleiding van den vernomen twijfel van Dr. Pleyte inlichtingen hadden gevraagd omtrent de echtheid van het voor het subsidie gekochte, konden gerust gesteld worden.

Vervalschingen zijn niet uitgebleven, doch daarbij bleek tevens van de ongeoeffendheid der vervalschers. Men trachtte eene groote vierkante urn na te bootsen, zooals Leiden er een paar ontving en ook ons museum er twee bezit; een sigarenkistje werd daarvoor genomen, omkleed met leem en geroosterd bij den haard: doch ziet, sporen van papier werden in de hoeken gevonden en bij een ander exemplaar zelfs afdruk van de op het kistje ingebrande letters. Vaasjes werden nagemaakt, doch liepen terstond in het oog door afwijkende kleur en veel ruwere bewerking. In hoeverre er onder de aangekochte voorwerpen vervalschingen

zijn, zou een zeer gedetailleerd onderzoek moeten uitmaken; de aankopen gingen bij 30—100 stuks tegelijk en de prijzen waren niet hoog, daarom werd toegeslagen.

Van het aangekochte zij behalve het reeds vermelde alleen nog gewezen op eene vrouwenfiguur, gekleed in een tamelijk sluitend lang (wollen) hemd, vrij goed uitgevoerd doch met onmenschelijk groote handen en voeten; eene andere vrouwenfiguur met de »pala« op de borst; mannenhoofden met Drentsch type, met baard en hoed, of door krassen aangegeven hoofdhaar; keeshonden, waarvan een met drinkbak, de groote langharige hond; schapen; eene soort kandelaar, waarop een slang rust, en eene soort sarkophagen.

Assen, Nov. '99.

MR. J. G. CH. JOOSTING.

Overgenomen uit «Bijdr. tot de kennis v. d. prov. Groningen en omgel. streken», dl. I 2^e stuk. Groningen 1900.

Museum Oud-Dordrecht.

Gedurende de maand Januari werd in het museum Oud-Dordrecht eene belangrijke tentoonstelling gehouden van Hindeloper meubelen en kledingstukken uit de collectie van den heer Hidde Nijland.

Op artistieke wijze had men zeer gelukkig partij getrokken van de ruimte in de groote benedenzaal, waar alle hinderende voorwerpen waren verwijderd of gemaskeerd achter spreien en draperiën van Hindeloper stoffen. Het kleurrijke Hindeloper goed, waarbij rood, geel en blauw wel de hoofdzaak vormen, deed aardig tegen het oude hout der zware binten en in het wisselend licht der van twee zijden verlichte hal.

De collectie, waarmede de heer Nijland reeds een interessant geheel wist te vormen tijdens de Dordtsche tentoonstelling van 1897, is sinds dien tijd nog belangrijk uitgebreid door aankopen op de veiling Sininia van Nauta (1898) en elders. Er waren o. a. drie poppen in volledig costuum, alcoofschotten, een aantal costuumstukken, meubilair, waaronder een wieg en 3 sleedjes, een lessenaar, reiskoffers enz., eene aardige collectie ceramiek, waarbij de kiewietsbordjes en het zeldzame rouw-aardewerk niet ontbrak, speelgoed, beschilderde pronkborden en tasschen, sitsen voor boeken, kinderprenten enz.

In Februari zal in het museum eene tentoonstelling gehouden worden van photographiën naar oude Indische bouwwerken uit de collectie van het museum van Nijverheid te Haarlem.

Voor het museum Oud-Dordrecht werd aangekocht een fraaie zilveren avondmaaschotel afkomstig van de Ned. Hervormde Kerk

te Bleskensgraaf. Het zeer goed drijfwerk van omstreeks 1650 bestaat uit een medaillon, met een mansfiguur (Petrus) in zittende houding links, de handen gevouwen en het hoofd naar rechts gekeerd. Achter dit figuur ziet men rotsen en boomtakken, op den voorgrond een bijbel en twee sleutels en links een haan.

Het medaillon is omgeven door een achtkanten geschulpten rand met bloemversiering van tulpen in acht verschillende teekeningen.

Onder den schotel is in later tijd, waarschijnlijk in het begin der 18^e eeuw, als randschrift ingegraveerd »Piettermella Corneles — voor de Kerck van Blesgraf,« waartusschen een vrouwelijk wapenschild, waarschijnlijk met het wapen van de schenkster (adelaar met 2 koppen).

Het is een aardig decoratief stuk. De voorstelling toont duidelijk dat het drijfwerk afkomstig is van een Hollandschen meester, al herinnert de bloemversiering aan de veel op Augsburgsch zilverwerk gebezigde motieven. De schotel weegt ongeveer 58 lood en meet 39 c.M. in middellijn.

J. C. O.

Museum Boymans te Rotterdam.

In 1898 werd de subsidie voor aankopen van f 1000.— gebracht op f 2500.— en werd tevens goedgevonden dat de subsidie niet ieder jaar behoefde besteed te worden, maar dat uit de niet gebruikte bedragen een fonds zoude worden gevormd, hetwelk later in staat kan stellen tot aankopen van schilderijen van eerste-rangs meesters, die in het museum nog niet zijn vertegenwoordigd, zooals de Rotterdamsche Pieter de Hoogh, de Delftsche Vermeer, Gerard ter Borch, Paulus Potter e. a.

In 1899 werden geen aankopen gedaan van Oude Kunst.

Stedelijk museum te Leiden.

In de Harteveltzaal van het Stedelijk Museum te Leiden is gedurende eenige weken een tentoonstelling gehouden van prenten en teekeningen die betrekking hebben op Leidens omgeving in vroeger dagen.

De heer Dozy, die deze tijdelijke verzameling uit vele verschillende bestanddeelen bij elkander heeft gebracht, bevordert op deze wijze ongetwijfeld de belangstelling van zijn stadgenooten voor de kennis van het verleden van hun merkwaardige stad, maar ook voor verder wonenden was er veel te zien, wat een nadere vermelding waard is, als

het zeldzame profiel van Leiden door Pieter Bast van 1601 en het fraaie profiel in vier bladen, in 1647 uitgegeven door Jacobus Savry.

Van de teekeningen leverden de gebroeders La Fargue natuurlijk het leeuwendeel, maar ook uit vroeger eeuwen waren er vele en daarbij fraaie kunstwerken, o.a. van Esaias van de Velde, Jan van Beerstraten, Jan van Goyen, Jan Esselens, Vincent Laurenz. van de Vinne en vooral van Roeland Kogelman.

Een catalogus ontbrak helaas, maar wel werd dit gemis eenigzins vergoed door de uitgave van een nutslezing die de heer Dozy naar aanleiding van de tentoonstelling gehouden heeft.

Amsterdam.

E. W. MOES.

Boekbeoordeeling en Aankondiging.

Jaarverslag van het Kon. Oudheidk. Genootschap.

In het kort geleden verschenen jaarverslag wordt uitvoerig het belangrijke legaat D. Franken Dzn. beschreven. 45 voorwerpen, sa ten, ceramiek, glas- en zilverwerk, 49 numero's prenten en eene uitgebreide verzameling boekwerken. Bij het verslag is eene korte levensbeschrijving van den schenker gevoegd met portret.

Die Haghe. Bijdragen en mededeelingen.

Het bekende jaarboekje, waarvan de redactie is overgenomen door den heer Th. Morren, heeft gebroken met de traditie van tevens als almanak dienst te willen doen. Kalender en lijst van meer en min gewichtige mededeelingen zijn naar den afzonderlijk verschenen almanak verhuisd, een voorbeeld, dat wij ook andere uitgevers van jaarboekjes in overweging geven ter navolging.

Behalve verschillende bijdragen over zuiver historische onderwerpen, bevatten de bijdragen o. a. «Zinnebeeldige voorstelling op Vredes-penningen» van Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié, «Haagsche Gebouwen» van W. Meyer en een uitvoerig artikel van C. G. Peters «De Grootte of St. Jacobskerk», met verschillende illustraties.

Na eene wel wat eentonige bronnenbeschrijving, beschouwt de schrijver uitvoerig de kerk als bouwwerk, waarbij hij wijst op het afwijkende dwars-beukige type, waarbij na den brand van 1539 goed is partij getrokken van de voordeelen der houten overwelling, waardoor

bij een minimum aantal kolommen en met betrekkelijk geringe kosten een zeer groote ruimte en een maximum van licht werd verkregen.

Uitvoerig wordt gewezen op de vele verknoeiingen; «onbewust misschien werd al het mogelijke gedaan om de St. Jacobs-kerk als architectonisch monument zooveel mogelijk te schaden en zoo weinig mogelijk tot haar recht te doen komen.» Als verbetering wordt aangegeven het oude koor, hetwelk niet in overeenstemming is met den bouw van de kerk, af te breken.

J. C. O.

Old Colonial Houses of te Cape of Good Hope illustrated and described by Alys Frane Trother.

Wij vestigen de aandacht op dit boek, waarin een knap hoofdstuk over den oorsprong van de Kaapsche architectuur door Herbert Baker, architect te Kaapstad, waarin deze de Kaapsche en de Oud-Hollandsche bouwstijlen vergelijkt. De N. R. Ct. in het 1ste blad A van 29 Januari dit werk besprekende schrijft o. a.:

«De gevels zijn bijna zonder uitzondering wit gepleisterd, — ook de grillig gekrulde gevelafdekkingen en de soms eigenaardige en leuke versiering van den topgevel; dit nimmer ontbrekende deel van den gevel, al is dit soms niet meer dan een groot dakvenster, is niet van natuurlijke steen, maar bepleisterd.

Nederlandsch-Indische invloeden mag men aannemen een rol te hebben gespeeld bij de samenstelling der plattegronden, die zeer veel overeenkomst hebben met die van de woningen der gezeten burgers in onze Oost-Indische bezittingen, De Oostersche «voorgallerij», soms ook de «achtergallerij», heet hier «stoep», dikwijls met een «pergola» aan de voorzijde ten behoeve van de wijnstokken, waarvan de ranken de stoep, tot aan het huis, overdekken. Op zulk een stoep, onder de luchtige afdekking daarvan, wordt rust genoten na den arbeid.

De uiterlijke vormen dezer woningen zijn tot in het begin der 19^e eeuw veelal gebleven zooals zij hier te lande in de 17^e eeuw werden toegepast.»

Galerie Jos. v. Novák in Prag. Beschreibendes Verzeichnis von Dr. Th. v. FRIMMEL. Als Manuscript gedruckt. Selbstverlag, Prag 1899. 8°.

Nauwkeurige beschrijvingen van particuliere schilderijenverzamelingen kunnen steeds een voorname bron zijn voor de kunstgeschiedenis,

en stellig is dit het geval wanneer zooals hier een kenner als Dr. von Frimmel in de samenstelling de hand heeft gehad.

Daar van de 98 in dezen catalogus beschreven schilderijen verreweg het grootste gedeelte tot de Hollandsche school behoort, is een aankondiging er van in dit Bulletin m. i. niet ongepast.

Voor den ernst van den verzamelaar, die liever op onbaatzuchtige wijze de door hem vergaarde schatten voor de wetenschap beschikbaar stelt, dan dat hij met groote namen pronkt, is wel een treffend bewijs, dat hij toeliet een rivierlandschap als een Salomon van Ruysdael te catalogiseeren, niettegenstaande van zeer gezaghebbenden kant (door Dr. Bode) de naam Rembrandt genoemd was.

De allergrootste namen vinden we dan ook weinig vertegenwoordigd, daarentegen een groot aantal meesters van een lageren rang. Dit heeft voor den kunsthistoricus weer een niet te versmaden voordeel, want de werken onzer grootmeesters kunnen we meestal reeds genoegzaam genieten en bestudeeren in wat de musea bieden.

Ieder schilderij is uitvoerig beschreven en de helft kunnen wij nog nader leeren kennen uit zeer goede reproducties in autotypie.

De afkomst van elk stuk is steeds beknopt aangegeven, en onnoodig is het bijna, er nog op te wijzen, dat waar het een bijzonder zeldzamen meester gold, Dr. von Frimmel van deze gelegenheid gebruik gemaakt heeft, de geheele litteratuur over zulk een mede te deelen.

Van kritiek op de beschrijving moet ik mij natuurlijk onthouden, daar ik geen enkel der beschreven schilderijen gezien heb, en de reproducties, hoe voldoende ook op zich zelf, hiertoe niet genoeg vergelijkingsmateriaal leveren. Alleen zou ik reeds op de gegeven afbeelding af No. 34, een mansportret, aan Adriaen Hanneman, en No. 95, het portret van Federigo Origoni van 1585, aan Octavio van Veen willen ontnemen, niettegenstaande Dr. von Frimmel zich bij het eerstgenoemde portret zeer beslist uitlaat. Hanneman leverde surrogaat van van Dyck, en hier hebben wij te doen met een onpretentius maar solied product; de reproductie deed mij aan Anthonie Palamedesz. denken. Het portret van den Milaneeschen edelman, die vermoedelijk in Spaanschen dienst in de Nederlanden vertoefd heeft, mist m. i. alle aanknoopingspunten met den meester van Rubbens.

Ik zal thans den catalogus vlug doorloopen en nog op eenige zeldzaamheden wijzen, of op die stukken, die op de een of andere manier onze kennis vermeerderen.

Al dadelijk het eerst beschreven schilderij, een varken op de leer, is het werk van Harmen van Aldewerelt 1657. Slechts het museum te Schwerin bezit ook een werk van dezen zeldzamen Amsterdamschen meester, van wien mij nog slechts enkele stukken in particulier bezit bekend zijn.

Bij een gezicht op het Forum Romanum door Gerrit Berckheyde

(No. 6) maakt de heer von Frimmel de opmerking, dat uit dit schilderij Berckheydes verblijf in Italië blijkt. Ook in het Louvre is van hem een gezicht te Rome, de St. Maria de Loretto en de zuil van Trajanus, en van zijn broeder Job is een Italiaansch stadsgezicht in de Amalienstiftung te Dessau (bekend uit de ets van W. Krauskopf.) Een verblijf in Italië is hiermede echter nog geen zins bewezen.

No. 8, een kermis op het ijs, door een valsche naamteekening vroeger aan Aelbert Cuyt toegeschreven en thans aan Pieter de Bloot toegewezen, komt mij voor een gezicht op de Maas voor Rotterdam te bevatten.

No. 25, een hemelvaart van Maria door Barend Fabritius 1662, is een voor dien meester curieus onderwerp.

No. 40, Samuel van Hoogstraten, een vrouw aan het spinnewiel. In dit tafereeltje van den meester, die ons beter bekend is uit zijn letterkundige dan uit zijn schilderswerkzaamheid, toont hij op niet onverdienstelijke wijze Maes te hebben kunnen navolgen.

No. 45, eenige galopperende ruiters, door Barent van Kälraet, is ook een zeldzaam stukje.

No. 53, een klaarblijkelijk zeer fraai gezicht op een stad aan een breede rivier, en toegeschreven aan Hendrick de Meyer, geeft zonder eenigen twijfel Rhenen te zien.

No. 71, een bloemstuk met een zeer sierlijke naamteekening van Rachel Ruysch, is om het vroege jaartal 1682 merkwaardig, want de knappe professorsdochter was toen pas 18 jaar oud; het is wel haar vroegst bekende werk.

No. 83, een Italiaansch landschap met een waterval, door Jan Sonje van 1669 (?) en No. 84, een Italiaansch landschap met een kudde, door Jan Soolmaker zijn beide werken van weinig voorkomende meesters.

Amsterdam.

E. W. MOES.

Van de «Verslagen omtrent 's Rijks Verzamelingen» verscheen deel XXI (1898). Wij verwijzen hiervoor naar de uitvoerige besprekingen in de dagbladen.

Oude Monumenten.

St. Barbara kapel te 's Hertogenbosch.

Worden jaarlijks duizenden guldens aan de prachtige Sint-Janskerk te harer restauratie ten koste gelegd, andere meer door hun ouderdom dan door hunne schoonheid merkwaardige gebouwen verdwijnen van lieverlede. Zoo is men thans aan 't afbreken van de voormalige St.-Barbara-kapel, staande aan den hoek der Beurzenstraat en Kemels-harenhoek; nog maar weinige dagen en de St.-Barbara-kapel is er niet meer.

Het is zeker dat die kapel reeds dagteekent uit de 14^e eeuw: in 1391 bestond zij reeds. In 1535 ontving Rut van den Heuvel, de kapelmeester, een beeldje van O. L. Vrouw voor haar en later werd zij, op verzoek der aalmoezeniers Wilhelm van Liesvelt en Gerard van Vladeracken, in den Paaschtijd voor den dienst der militairen afgestaan.

In 1629, bij de inneming der stad door Prins Frederik Hendrik, werd de kapel voor de uitoefening van den godsdienst gesloten. In 1689 diende zij als cavaleriestal en in 1787 tot verblijf van krijgsgevangenen. Den 20 Aug. 1800 werd de kapel door den bliksem getroffen, zonder dat zij veel schade leed, en toen niet lang daarna de kapel particulier eigendom werd, werd haar priesterkoor voor arbeidswoningen ingericht en diende haar schip tot pakhuis.

Het beeld der H. Barbara, dat in een nis der kapel stond en nog voor eenige jaren geleden daar te zien was, is later verdwenen, waarheen schijnt niemand te weten.

(N. v. d. D.).

Wij vernemen hierover nader van Jhr. Mr. F. van Rijckevorsel te 's Hertogenbosch:

De Kapel was uit een bouwkundig oogpunt niet belangrijk. Zij was geheel in baksteen gebouwd uit een zeer povere beurs.

De voorkant en een zijkant waren zichtbaar. Aan de laatste waren drie of vier spitsboogramen, die men dichtgemetseld had. Het gebouw was met pannen gedekt. Nergens was witte steen aangebracht. Uit de aanwezigheid van een klein stukje op den hoek aan de straat-zijde kon men opmaken dat er op die plaats een beeldje had gestaan.

De kapel was particulier eigendom, men was ze reeds aan 't afbreken vóór dat iemand het wist. Doch al had zij behouden kunnen blijven, dan zou niemand iets aan de herstelling hebben bijgedragen.

N°. 1.

N°. 2.

TWEE MONUMENTEN
UIT DE MARIAKERK TE UTRECHT.

Het was niet de moeite waard; de plattegrond is opgemeten op last van Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers.

Indertijd wilde men hier ook de fraaie St. Antonius kapel afbreken. Alleen de voorgevel was er meer van over. Door tusschenkomst van het Prov. genootschap is zij gespaard gebleven, doch zij wacht nog op restauratie.

Kapiteelen uit de Grootte of St. Laurentiuskerk te Rotterdam.

In zijne beschrijving dezer kapiteelen (blz. 81 vlg.) voert de Heer P. Haverkorn van Rijnsewijk twee malen monniken op: bij No. 8 en bij No. 10. Ik geloof ten onrechte. De kap maakt niet altijd den monnik; in de middeleeuwen, toen men geen regenschermen had, droegen ook leeken kappen. Een kaal hoofd is op zich zelf geen kenteeken; ook leeken verloren in de middeleeuwen hun haren of lieten zich kaal scheeren. Als men een monnik wilde afbeelden, zorgde men altijd dat men duidelijk den harenkrans (corona) liet zien, die op een monnikshoofd gespaard werd. De kaalkop van kapiteel No. 8 vertoont dien krans niet; 't is geen monnik, en de sculptuur is geen satyre op het gastreeren der monniken; het is eenvoudig een illustratie van een «lik in de pot, die een lik uit de pot krijgt.»

Kapiteel No. 10 stelt evenmin een monnik voor; het mannetje draagt een muts, een leekenmuts. De voorstelling is niet «de monnik (schreeuwende voor een hok) en de muis», maar de illustratie van een oud-Hollandsch spreekwoord, waarvan verschillende lezingen bestaan, n.l.:

- «Het is gapen tegen den oven». (= 't is een onbegonnen werk).
- «Hij moet wijd gapen, die den oven overgapen wil».
- «Het is te vergeefs tegen den oven te gapen».
- «Zijn mond die moet wel zijn gekloven».
- «Die overgapen zal een oven».

Men treft een soortgelijke voorstelling aan op het bekende spreekwoorden-schilderij van Brueghel in het Museum te Haarlem.

VICTOR DE STUERS.

Twee herinneringen aan de Maria-Kerk te Utrecht.

De Maria-Kerk te Utrecht werd tusschen 1813 en 1816 gesloopt. Een interessant gebouw; naar 't zeggen, eene navolging van een kerk te Milaan; in elk geval, in Italiaanschen stijl, geheel afwijkend van de Romaansche en Gothieke kerken, welke allerwege werden opgericht. Pieter Jansz.

Saenredam had haar lief; meermalen schilderde hij haar van binnen en van buiten, en aan hem mogen wij het danken, dat wij weten hoe zij er uitzag.

Slechts enkele, kleine gedeelten van haar zijn tot ons gekomen. Twee worden hier weergegeven; geen gedeelten van het gebouw zelf, maar monumenten, welke haar sierden. Het eerste is afkomstig uit het schip der kerk, het tweede werd bij het afbreken van het koor achter een muur gevonden. Beide worden bewaard in het Museum van Oudheden te Utrecht.

Het zijn grafmonumenten van kanunnikken der kerk, die gemaakt werden in de vijftiende eeuw, het een wat vroeger dan het andere. Beide zijn van Bremer zandsteen, en dragen nog sporen van polychromie. Hoewel zij geleden hebben; ja, van het eene slechts eigenlijk een derde gedeelte bewaard bleef, verdienen zij de aandacht, niet slechts om hunne kunst-historische maar ook om hunne artistieke waarde. De figuren zijn goed gemodelleerd, natuurlijk weergegeven; het geheel is — voor zoover het best bewaarde aangaat — goed samengesteld, en de handeling is eenvoudig en naief voorgesteld.

Het eerste monument stelt voor de Madonna op den rechterarm het kind Jezus dragend, dat zij met de linkerhand een appel reikt, waarnaar het grijpt met beide handen. Beiden zien elkander aan. Maria draagt een Keizerskroon, als die waarmede Keizer Maximiliaan wordt afgebeeld, haar lange lokken vallen kronkelend over de schouders; zij is voorgesteld ten halven lijve, boven een maansikkel, in een aan den bovenkant afgeronde nis. Eene plaatsing dus zooals men meermalen aantreft de de kunstenaars van den beneden-Rhijn. Het kind Jezus draagt een hemd.

Onder deze voorstelling is de kanunnik afgebeeld ongeveer tot de knieën, in biddende houding, bloothoofds, het gelaat omhoog, de handen opgestoken. St. Jakob maior met pelgrimshoed, kenbaar aan de schelp, met pelgrimsstaf in de linkerhand en een tasch met een boek, staat achter hem. Hij kijkt ook omhoog, en houdt de rechterhand onder den schouder van den kanunnik; eenvoudig en treffende uitdrukking van zijn voorspraak. Aan de andere zijde staat St. Hieronimus, die ook omhoog ziet. Hij draagt den kardinaalshoed, houdt in de rechterhand een staf met kruis, en in zijn linkerhand een poot van den vriendelijk tegen hem opstaanden leeuw.

Op den achtergrond van deze groep, in het midden en onder den maansikkel, draagt een engeltje, met wijd uitstaande vleugels en een kruis op het gelokte hoofd, met beide handen voor de borst een schild, waarop waarschijnlijk de naam van den kanunnik heeft gestaan.

Het basrelief is beneden afgesloten door een smaakvol gestoken rand van loofwerk.

Ter bepaling van den tijd der vervaardiging kan misschien dienen, dat de hoed van St. Jakob volkomen gelijk is aan den hoed, dien hij draagt op schilderstuk van H. & J. van Eijck, De Pelgrims, dat in het Museum te Berlijn wordt bewaard en dat vóór 1440 werd geschilderd.

Dit basrelief, hoog M. 0.95 en breed 0.79 is No. 148 van den catalogus van het museum van Oudheden te Utrecht.

Het hoofd van de H. Maagd en het hoofd van het kind Jezus zijn gerestaureerd.

D. van der Kellen gaf er eene afbeelding van in zijn werk *Nederlands-oudheden* 1861, pl. 68, welke niet geheel nauwkeurig is.

Het tweede monument is een weinig hooger, M. 1.085, maar is aanmerkelijk breder geweest dan het eerste. Het heeft bestaan uit drie nissen: één hoofdnis en aan weerszijden daarvan een kleinere. Bewaard bleven de helft van de eerste en een, de rechter, van de laatste, tezamen breed M. 1.04. Het geheele werk zal dus ongeveer tweemaal breder zijn geweest dan het hoog was. In de midden-nis heeft gestaan een kruisbeeld, waarschijnlijk geflankeerd door een paar beelden. Bewaard bleef de Calvariëberg of Golgothaheuvel met kruis, waaraan echter de linkerarm ontbreekt en de gekruisigde Christus. Van het beeld of de groep, welke waarschijnlijk links van het kruis heeft gestaan, is ook niets over. De Calvariëberg heeft geleden, maar kenbaar zijn nog het doodshoofd, de slang en, als ik 't mij goed herinner, de padde: zinnebeelden van den boozen geest, waardoor het op den Calvariëberg staande kruis een symbool werd der overwinning van den Gekruiste over den Satan, zonde en dood. De linker dwarsbalk van het kruis en de rechtstaande balk dragen nog de sporen dat een kruisbeeld er tegen heeft gehangen.

De zijnissen zijn even hoog als de middennis, maar ter hoogte van den kruis-dwarsbalk in de laatste is in de andere een vloer gelegd, welke gedragen wordt een op slanke, met kapiteelen voorziene pijlers rustende, in het midden vlak liggende boog, die gelijk de halfronde nisboog, versierd is in Gothischen stijl. In die lagere nis rechts, aan de achterzijde versierd met vier slanke halve pijlers, van welker kapiteelen gewelfboogjes omhoog stijgen, ligt de kanunnik gekniel; hij had het hoofd achterover gebogen, opwaarts ziende naar den Christus, en de handen tegen elkaar opgestoken tot gebed, maar hoofd en handen ontbreken. Achter hem staat zijn beschermheilige, in vol bisschoppelijk ornaat, doch zonder attriboot, zoodat het niet te zeggen is of hij St. Narcissus, St. Erasmus, St. Martinus of een andere heilige is, die bisschop was geweest. Ook de beschermheilige ziet opwaarts naar den Christus; de rechterhand ontbreekt, maar maakte kennelijk een smeekend gebaar; de linkerhand steunt het hoofd van den kanunnik.

Mr. S. Muller F.z. zegt in den catalogus (No. 147) dat rechts onder het kruis stond het beeld van St. Jan. Heeft dan links onder het kruis wellicht gestaan St. Magdalena? Naar dergelijke voorstellingen

oordeelend, zou ik vermoeden dat in de linkermis gestaan heeft een beeld van St. Maria.

Het monument was rijk gepolychromeerd: de bewaard gebleven nissen in blauw, rood en goud, en ook de beelden dragen nog de sporen van polychromie.

Met genoegen constateer ik dat er geen pogingen zijn gedaan, om de beschildering en de beelden te herstellen. Nieuwe kleuren vloeken bij een oud beeld- of bouwwerk. En zoo min als iemand uit de negentiende eeuw kan schrijven of dichten zóó als iemand uit de vijftiende eeuw het deed, zoo kan ook niemand uit onzen tijd, polychromie of beeldwerk uit de vijftiende eeuw bijwerken, zelfs namaken, óf men ziet en voelt dat het anders is. Mocht eindelijk ook in ons land eens begrepen worden, dat zoogenaamd restaureeren bederven is, en dat de ware liefde en eerbied voor de werken van ons voorgeslacht slechts toelaten zorgvuldig conserveeren.

P. HAVERKÖRN VAN RIJSEWIJK.

Korte Mededeelingen.

De Valtherbrug.

Dezen zomer werd wederom gevonden een stuk van het houten pad, bekend onder den bovengeschreven naam. Een schrijven van den heer J. Oostinjer Rz. meldt daarentrent:

«In antwoord op uw schrijven van 14 dezer (Juli '99) kan dienen, «dat hier te Emmer-Compascuum een houten voetpad is gevonden en «door het vervenen over eene lengte van pl.m. 70 meter is vernietigd. «Het voetpad bestaat uit posten, die op de einden dunner zijn dan «in het midden en voor elkaar liggen, zoodat het niet breeder is dan «eene post of pl.m. 30 cM. Op de einden der posten heeft men dwars- «liggers, waardoor eene opening is gemaakt. In deze opening steken de «einden der posten, zoodat het een geheel is. Het pad ligt pl.m. 1½ «meter beneden de bovenlaag van het veen, en pl.m. boven het vaste «zand».

«Wanneer het hout aan de lucht blootgesteld wordt, scheurt «het geheel stuk en is van dezelfde soort als het kienhout. Het pad is «nu nog aan den kant van het onvergraven veen te zien.»

J.

Rijks Musea te Leiden. TOESTAND DER GEBOUWEN.

Rijks museum van oudheden :

«door het voortwoekeren van champignons is een groot gedeelte van het houtwerk in de achterste benedensuite in rottenden toestand gekomen. — Ook in den kelder heeft de champignon zich geopenbaard, — en ten derde male treft ons dat ongeluk in het gebouw van het universiteits pleisterkabinet.»

Rijks Ethnographisch museum :

«De toestand is en blijft onhoudbaar en wekt den afkeer op van iederen bevoegden beoordeelaar der schatten, die in de verschillende gebouwen opgehoopt zijn.»

(Versl. omtrent 's Rijks Verzamelingen,
(1898) deel XXI)

Zal men met verbetering wachten tot het te laat is?

PERSONALIA.

Jhr. Mr. C. H. C. Flugi van Aspermont heeft het Mauritshuis verlaten, waar hij geruimen tijd als volontair werkzaam was.

V R A G E N.

Gaarne bericht ik met erkentelijkheid, dat van mijn beide vragen in het vorige nummer, de eerste afdoende beantwoord is door den heer C. J. Gonnet te Haarlem, die zoo vriendelijk was, mij te berichten, dat de gevraagde reeks «La profession du médecin» door Jan van Vianen berust in de stedelijke prentenverzameling te Haarlem.

Amsterdam.

E. W. MOES.

ERRATUM.

Bladz. 118, regel 24: «onder No. 1502 van den Catalogus Bredius» lees: «in de oudere catalogi van 's Rijks museum».

